

Strasbourg, 7 May 2009

ACFC/SR/III(2009)006
Ukrainian version

**THIRD REPORT SUBMITTED BY UKRAINE
PURSUANT TO ARTICLE 25, PARAGRAPH 1
OF THE FRAMEWORK CONVENTION FOR
THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES**

(Received on 7 May 2009)

**ТРЕТЯ ДОПОВІДЬ УКРАЇНИ
ПРО ВИКОНАННЯ РАМКОВОЇ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ
ПРО ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН**

*на виконання параграфу 2 статті 25
Рамкової конвенції Ради Європи
про захист національних меншин*

2009

З М І С Т

ПРЕАМБУЛА	5
ЧАСТИНА 1. Основні правові та організаційні засади виконання в Україні Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин.....	6
Політика України у сфері міжнаціональних відносин і захисту прав національних меншин	6
Діяльність щодо виконання положень Рамкової конвенції	7
Інформування громадськості про Рамкову конвенцію	7
ЧАСТИНА 2. Виконання Україною Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин	9
Розділ I.....	9
СТАТТЯ 1	9
СТАТТЯ 2	9
СТАТТЯ 3	10
Розділ II.....	12
СТАТТЯ 4	12
СТАТТЯ 5	13
СТАТТЯ 6	19
СТАТТЯ 7	25
СТАТТЯ 8	27
СТАТТЯ 9	29
СТАТТЯ 10	35
СТАТТЯ 11	40
СТАТТЯ 12	41
СТАТТЯ 13	48
СТАТТЯ 14	49
СТАТТЯ 15	52
СТАТТЯ 16	55
СТАТТЯ 17	55
СТАТТЯ 18	57
СТАТТЯ 19	59
Розділ III	59
СТАТТЯ 20	59

СТАТТЯ 21	59
РОЗДІЛ V	59
СТАТТЯ 30	59
ЧАСТИНА 3. ДОДАТКИ.....	61
Задоволення освітніх потреб російської національної меншини в Україні.....	61
Реалізація державної політики у сфері облаштування депортованих кримських татар та осіб інших національностей, їх адаптації та інтеграції в українське суспільство.....	65
Стан задоволення прав ромської національної меншини в Україні.....	70
Інформаційно-аналітичні матеріали щодо питання русинів в Україні.....	74
Список громадських організацій національних меншин зі всеукраїнським статусом.....	79
Мови навчання учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів на початок 2008/2009 навчального року.....	81
Розподіл учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів на початок 2008/2009 навчального року за мовами навчання.....	81
Розподіл учнів вечірніх (змінних) шкіл на початок 2008/2009 навчального року за мовами навчання.....	83
Мови навчання студентів ВНЗ I–II рівнів акредитації на початок 2008/2009 навчального року.....	84
Мови навчання студентів ВНЗ III–IV рівнів акредитації на початок 2008/2009 навчального року.....	85
Мови роботи театрів за регіонами у 2007 році.....	87
Розподіл середньодобового телерадіомовлення за мовами у 2007 році.....	88
Розподіл обсягу місцевого радіомовлення за регіонами та мовами у 2007 році.....	89
Розподіл обсягу місцевого телемовлення за регіонами та мовами у 2007 році.....	91
Розподіл бібліотечного фонду за мовами (на кінець 2007 року).....	93
Мережа церков і релігійних організацій в Україні у 2008 році.....	95
Забезпеченість церков і релігійних організацій України культовими будівлями та приміщеннями, пристосованими під молитовні у 2008 році.....	97

ПРЕАМБУЛА

15 вересня 1995 року Україна підписала Рамкову конвенцію Ради Європи про захист національних меншин (далі – Рамкова конвенція). 9 грудня 1997 року Рамкова конвенція була ратифікована Верховною Радою України і з 1 травня 1998 року вона набрала чинності.

Рамкова конвенція є першим юридично обов'язковим багатостороннім документом, присвяченим питанням захисту національних меншин у цілому.

Рамкова конвенція складається з програмних положень, відповідно до яких повинна здійснюватися державна політика захисту прав національних меншин.

Оцінка дотримання основних положень Рамкової конвенції здійснюється Комітетом міністрів Ради Європи спільно з його Консультативним комітетом з питань Рамкової конвенції (далі – Консультативний комітет). Протягом одного року після набрання Рамковою конвенцією чинності держава подає Генеральному секретарю Ради Європи першу доповідь, що містить вичерпну інформацію про законодавчі та інші заходи, вжиті нею для виконання зобов'язань за Рамковою конвенцією. Мета наступних доповідей, які подаються кожні п'ять років, – доповнення інформації, поданої у першій доповіді.

Механізм моніторингу стану імплементації Рамкової конвенції, крім підготовки періодичних доповідей, передбачає здійснення безпосередніх візитів делегації експертів Консультативного комітету до країни, що звітує, для оцінки реального стану захисту прав національних меншин згідно з положеннями Рамкової конвенції. Після розгляду відповідних доповідей і результатів моніторингу Консультативний комітет оприлюднює оціночну доповідь із висновками та рекомендаціями разом із коментарями держави-учасниці на веб-сайті Ради Європи.

Перша доповідь про виконання Україною положень Рамкової конвенції була підготовлена у 1999 році, друга доповідь – у 2006 році.

На момент подання третьої доповіді (1 травня 2009 року) Комітетом міністрів Ради Європи не була прийнята Резолюція щодо України. Враховуючи зазначену обставину, при підготовці третьої доповіді Україна керувалася Коментарями до положень Рамкової конвенції, зокрема до статті 24. Отже, третя доповідь України містить усю важливу інформацію щодо імплементації Рамкової конвенції після подання другої доповіді.

Третя доповідь про виконання Україною положень Рамкової конвенції підготовлена Державним комітетом України у справах національностей та релігій у співпраці з іншими центральними і місцевими органами виконавчої влади України.

ЧАСТИНА 1. ОСНОВНІ ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ВИКОНАННЯ В УКРАЇНІ РАМКОВОЇ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Політика України у сфері міжнаціональних відносин і захисту прав національних меншин

Проголошення в Україні на конституційному рівні людини найвищою соціальною цінністю, суттєве розширення кола її основних прав і свобод, а також визнання їх забезпечення головним обов'язком держави обумовили потребу вироблення оптимальної моделі міжнаціональних відносин і правових засад реалізації державної етнонаціональної політики.

Підтримання атмосфери толерантності, усунення чинників міжнаціональної напруженості й конфліктів є одним із пріоритетних завдань України як правової, демократичної держави, що крокує шляхом інтеграції в європейське співтовариство.

Сформована за роки незалежності політико-правова база створила надійне підґрунтя для гармонійного поєднання інтересів усіх етнічних компонентів українського суспільства та забезпечила рівні умови для етнонаціонального розвитку й активної участі у державотворчих процесах як етнічної більшості, так і етнічних меншостей.

До основних елементів механізму реалізації прав національних меншин слід віднести: систему національних законодавчих актів; міжнародно-правові документи у цій сфері, підписані й ратифіковані Україною; підзаконні акти державних органів виконавчої влади; цільові галузеві програми духовного відродження національних меншин; державні органи загальної та спеціальної компетенції, відповідальні за реалізацію державної етнонаціональної політики; громадські організації національних меншин.

Контроль за дотриманням чинного законодавства у сфері забезпечення прав національних меншин здійснюють Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції, Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин Верховної Ради України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (Омбудсмен).

Центральним органом виконавчої влади, відповідальним за формування та реалізацію державної етнонаціональної політики, є Державний комітет України у справах національностей та релігій (далі – Держкомнацрелігій).

Окремі повноваження щодо забезпечення прав національних меншин у сфері освіти, культури, соціального захисту, інформації та мовної політики здійснюють відповідні центральні органи виконавчої влади, а також підрозділи у справах національностей та релігій які функціонують в Автономній Республіці Крим, обласних, Київській і Севастопольській міських державних адміністрацій.

Важливу роль у формуванні державної етнонаціональної політики у

сфері етнонаціонального розвитку відіграють громадські консультативно-дорадчі органи, що діють при Президентові України, Держкомнацрелігій та більшості обласних державних адміністрацій, до складу яких входять представники національних меншин.

Питання забезпечення прав і свобод національних меншин перебувають у полі зору Президента й Уряду України.

У виступах Президент України В.Ющенко неодноразово наголошував, що держава постійно спрямовує свої зусилля на створення гідних умов для задоволення духовних, освітніх, культурних, соціальних потреб усіх етнічних спільнот, які проживають в Україні.

Президент України Указом № 39/2006 від 20 січня 2006 року доручив центральним органам виконавчої влади продовжити роботу щодо удосконалення механізмів практичної реалізації правових, соціальних та організаційно-фінансових засад, спрямованих на забезпечення прав громадян України – представників різних національностей, відродження їхньої етнічної та релігійної самобутності, забезпечення виконання резолюції Комітету Міністрів Ради Європи ResCMN (2003)5 щодо імплементації Україною Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин. Крім того, відповідно до Указу Президента України від 25 лютого 2008 року № 153/08 за фінансової підтримки Держкомнацрелігій національно-культурними товариствами проводяться різноманітні заходи в рамках Року міжкультурного діалогу в Україні.

Діяльність щодо виконання положень Рамкової Конвенції

Виконання положень Рамкової конвенції відбувається шляхом адаптації законодавства України до її положень, застосування їх у практичній діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, що сприяло розв'язанню проблем етнонаціонального розвитку, формуванню толерантності в міжнаціональних відносинах, створенню належних умов для розвитку культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин України.

Інформування громадськості про Рамкову Конвенцію

Громадськість України постійно інформується про стан імплементації положень Рамкової конвенції та інших міжнародно-правових документів у сфері захисту прав національних меншин шляхом проведення різноманітних організаційно-практичних заходів і видання інформаційно-довідкових матеріалів.

25 червня 2007 року Держкомнацрелігій проведено Всеукраїнську нараду громадських організацій національних меншин, на якій розглянуто питання виконання положень Рамкової конвенції в Україні. У нараді взяли участь представники законодавчої та виконавчої гілок влади України, громадських організацій національних меншин, провідних наукових установ, дотичних до етнонаціональних питань, міжнародних представництв в

Україні, журналісти. До наради видано збірник інформаційно-аналітичних матеріалів «Національні меншини України: етнокультурний вимір».

Крім того, у 2007 році Держкомнацрелігій у співпраці зі структурними підрозділами у справах національностей та релігій на місцях проведено моніторинг стану міжнаціональних відносин і забезпечення прав національних меншин в Україні. За його результатами підготовлено інформаційно-аналітичне видання «Розвиток етнонаціональних відносин в Україні: Стан. Тенденції. Перспективи». Разом із інформаційними матеріалами щодо тенденцій етнонаціонального розвитку національних меншин, у книгу включено законодавчі акти, які регулюють сферу міжнаціональних відносин в Україні.

З метою інформування громадськості про виконання Україною Рамкової конвенції у 2008 році Держкомнацрелігій за фінансового сприяння Міжнародного фонду «Відродження» видано збірник «Європейські пріоритети державної етнонаціональної політики України. Імплементация положень Рамкової конвенції про захист прав національних меншин в Україні». Мета видання – оприлюднення результатів всеукраїнського моніторингу щодо стану забезпечення прав національних меншин у контексті виконання положень Рамкової конвенції, а також визначення перспектив щодо їх подальшої імплементації.

У 2008 році вийшов друком «Вісник Держкомнацрелігій України» – спеціальне громадсько-публіцистичне видання, присвячене питанням міжнаціональних відносин в Україні. До нього включено статті фахівців-практиків і науковців, присвячені таким актуальним питанням сьогодення як: протидія в Україні проявам ксенофобії, міжетнічній і расовій дискримінації, стан імплементації в Україні положень Рамкової конвенції та Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, діяльність міжурядових комісій з питань захисту прав національних меншин тощо.

З метою якнайширшого інформування громадськості про реалізацію державної етнонаціональної політики та зміцнення гармонізації міжнаціональних відносин Держкомнацрелігій на постійні основі проводить прес-конференції для громадськості та представників ЗМІ.

Інформація про стан виконання Україною Рамкової конвенції регулярно заслуховується на засіданнях колегії Держкомнацрелігій, Ради з питань етнонаціональної політики при Президентові України та Ради всеукраїнських громадських організацій національних меншин при Держкомнацрелігій.

ЧАСТИНА 2. ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ РАМКОВОЇ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Розділ I

Стаття 1

Захист національних меншин та прав і свобод осіб, які належать до цих меншин, є невід'ємною частиною міжнародного захисту прав людини і як такий є одним із напрямів міжнародного співробітництва

З питань забезпечення прав національних меншин Україна співпрацює з міжнародними організаціями: ООН, ОБСЄ, Радою Європи, Міжнародною організацією з міграції (МОМ), ЮНЕСКО, іншими.

Україна є стороною міжнародно-правових документів у сфері прав людини, серед яких:

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права;

Конвенція Міжнародної Організації Праці щодо дискримінації в галузі праці та занять;

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права;

Конвенція про запобігання злочинів геноциду та покарання за нього;

Конвенція ЮНЕСКО проти дискримінації в сфері освіти;

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації;

Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини;

Конвенція про права дитини;

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок;

Рамкова конвенція про захист національних меншин;

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин;

У сфері етнонаціональної політики Україна також дотримується Гаазьких рекомендацій із прав національних меншин про освіту та Ословських рекомендацій щодо мовних прав національних меншин.

Згідно зі статтею 24 Конституції України всі громадяни мають рівні конституційні права та є рівними перед законом.

Права і свободи людини в Україні захищаються судом. Враховуючи, що права національних меншин є невід'ємною частиною прав людини, особам із числа національних меншин гарантується можливість звертання до органів правосуддя з питань захисту своїх прав.

Стаття 2

Положення цієї Рамкової конвенції застосовуються сумлінно, в дусі взаєморозуміння, терпимості та згідно з принципами добросусідства, дружніх відносин та співробітництва між державами.

Відповідно до статті 9 Конституції України Рамкова конвенція з 9 грудня 1997 року стала складовою національного законодавства України.

Переважна більшість зобов'язань стосовно забезпечення політичних, соціальних, культурних і мовних прав національних меншин, що згідно з

Рамковою конвенцією та іншими міжнародно-правовими документами взяла на себе Україна, відображені в національному законодавстві: Конституції України, законах «Про національні меншини в Україні», «Про об'єднання громадян», «Про освіту», Основах законодавства України про культуру, «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про кінематографію», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про громадянство України», «Про біженців», «Про імміграцію», «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», у цивільному й кримінальному судочинстві.

Указами Президента України № 39 від 20.01.2006 та № 154 від 28.02.2006 передбачено удосконалення існуючої нормативно-правової бази у сфері міжнаціональних відносин.

Зокрема, з метою забезпечення системного розвитку законодавства у сфері захисту прав національних меншин, приведення його до вимог Конституції України та необхідності адаптації до міжнародно-правових документів у цій сфері, включно й Рамкової конвенції, розроблено й подано на розгляд Верховної Ради України проекти Законів України «Про Концепцію державної етнопонаціональної політики України» (реєстраційний № 3581 від 30.12.2008) та «Про внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» (реєстраційний № 0098 від 15.09.2008).

Після прийняття Верховною Радою України Закону України «Про Концепцію державної етнопонаціональної політики України» у тримісячний строк нова редакція Закону України «Про національні меншини в Україні» буде розроблена Держкомнацрелігій й подана на розгляд Уряду.

10 вересня 2008 р. Кабінет Міністрів України одногосло схвалив проект Закону України «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою». Законопроект подано до Верховної Ради України (реєстраційний № 3142 від 11.09.2008).

Положення Рамкової конвенції знайшли своє відображення також у статтях про захист прав національних меншин міждержавних угод України (див. інформацію до статті 18).

Стаття 3

- 1. Кожна особа, яка належить до національної меншини, має право вільно вирішувати, вважатися чи не вважатися їй такою, і це рішення або здійснення прав у зв'язку з ним не повинно завдавати шкоди такій особі.**
- 2. Особи, які належать до національних меншин, можуть здійснювати права і свободи, що впливають з принципів, проголошених у цій Рамковій конвенції, одноосібно та разом з іншими.**

Пункти 1, 2

У статті 3 Закону України «Про національні меншини в Україні»

зазначається, що «до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою».

За нормами законодавства України кожній особі надано право на національну самоідентифікацію. Так, згідно із статтею 11 Закону України «Про національні меншини в Україні» громадяни України «мають право вільно обирати та відновлювати національність. Примушення громадян у будь-якій формі до відмови від своєї національності не допускається».

Право на національну самоідентифікацію є одним із головних визначальних прав людини, пов'язаних з її формуванням як особистості, неповторної індивідуальності. Законодавчі гарантії права на громадянську самоорганізацію дають змогу різним етнічним спільнотам поєднати індивідуальну активність своїх представників із організаційними можливостями щодо задоволення власних етнокультурних потреб.

В Україні не існує органу державної влади до повноважень якого належить «офіційне визнання національностей». Законодавством України не передбачено ведення реєстру національностей і немає жодного нормативно-правового акта, який містив би офіційний перелік визнаних в Україні національностей.

Центральним органом виконавчої влади, що відповідає за збір і оприлюднення демографічних даних, є Державний комітет статистики України. Статистичні дані щодо етнічного складу населення держави збираються тільки під час переписів населення. В Україні останній перепис проведено у 2001 році.¹ Наступний перепис населення України планується провести у 2011 році.

Основна мета офіційного перепису населення – вивчення та дослідження демографічної ситуації, поселенської структури населення країни, мовно-освітніх ознак, а також отримання соціально-економічних і соціокультурних показників.

При підготовці до наступного Всеукраїнського перепису населення Держкомстат взяв до уваги висновки Консультативного комітету Рамкової конвенції про захист національних меншин щодо України: планується проведення до початку перепису кампанії соціальної реклами щодо інформування населення, забезпечення перекладу анкети мовами національних меншин, безпосередньо до опитування, особливо серед ромської національної меншини та в місцях компактного проживання національних меншин, залучатимуться опитувачі, які володіють мовами національних меншин на належному рівні.

Результати Всеукраїнського перепису населення 2001 року зафіксували, що 32,4 тис. осіб кваліфікували себе етнографічною групою українського

---

¹ Дані про національний склад України були наведені у Додатку 1 та Таблицях 1–4 Другої доповіді України про виконання Рамкової конвенції, поданої у 2006 році.

етносу. Серед них: бойки (131 особа), гуцули (21,4 тис. осіб), лемки (672 особи), литвини (22 особи), поліщуки (9 осіб), русини (10,2 тис. осіб)¹.

Представники зазначених етнографічних груп є частиною українського етносу, тобто українцями, які внаслідок особливостей історичного розвитку та географічного розселення різняться певними рисами традиційно-побутової культури. На ці групи населення не поширюються положення Рамкової конвенції.

Розділ II

Стаття 4

1. Сторони зобов'язуються гарантувати особам, які належать до національних меншин, право рівності перед законом та право на рівний правовий захист. У зв'язку з цим будь-яка дискримінація на підставі приналежності до національної меншини забороняється.

2. Сторони зобов'язуються вжити, у разі необхідності, належних заходів з метою досягнення у всіх сферах економічного, соціального, політичного і культурного життя повної та справжньої рівності між особами, які належать до національної меншини, та особами, які належать до більшості населення. У зв'язку з цим вони належним чином враховують конкретне становище осіб, які належать до національних меншин.

3. Заходи, вжиті відповідно до пункту 2, не розглядаються як акт дискримінації.

Пункти 1, 2, 3

Право рівності перед законом у всіх сферах економічного, соціального, політичного та культурного життя закріплено статтею 24 Конституції України: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками».

Право рівності перед законом і заборона дискримінації за етнічною ознакою зафіксовані також у Кодексі адміністративного судочинства України, Цивільному процесуальному кодексі України, Цивільному кодексі України, законі «Про національні меншини в Україні».

Згідно з пунктом 1 статті 5 Цивільного процесуального кодексу України «Суд зобов'язаний поважати честь і гідність усіх учасників цивільного процесу і здійснювати правосуддя на засадах їх рівності перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак».

Стаття 10 Кодексу адміністративного судочинства України, гарантуючи рівність усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом, зазначає, що «Не може бути привілеїв чи обмежень прав учасників

---

¹ Інформаційно-аналітичний матеріал щодо русинів наводиться у Частині 3 цієї доповіді.

адміністративного процесу за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками».

Згідно з пунктом 4 статті 6 цього ж кодексу «Іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи користуються в Україні таким самим правом на судовий захист, що і громадяни та юридичні особи України».

Крім того, стаття 3 кодексу гарантує кожній особі право «звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів».

Стаття 300 Цивільного кодексу України гарантує фізичній особі «право на збереження своєї національної, культурної, релігійної, мовної самобутності, а також право на вільний вибір форм та способів прояву своєї індивідуальності...».

У статті 1 закону «Про національні меншини в Україні» зазначено: «Україна гарантує громадянам республіки незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення. Усі громадяни України користуються захистом держави на рівних підставах. При забезпеченні прав осіб, які належать до національних меншин, держава виходить з того, що вони є невід'ємною частиною загальноновизнаних прав людини».

Згідно зі статтею 9 цього ж закону «Громадяни України, які належать до національних меншин, мають право, відповідно, обиратися або призначатися на рівних засадах на будь-які посади до органів законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого і регіонального самоврядування, в армії, на підприємствах, в установах і організаціях».

Стаття 18 зазначеного закону проголошує: «Будь-яке пряме чи непряме обмеження прав і свобод громадян за національною ознакою забороняється і карається законом».

За порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії передбачена кримінальна відповідальність за статтею 161 Кримінального кодексу України.

Стаття 5

1. Сторони зобов'язуються створити необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних меншин, мали можливість зберігати та розвивати свою культуру, зберігати основні елементи своєї самобутності, зокрема релігію, мову, традиції та культурну спадщину.

2. Без шкоди для заходів, що вживаються, згідно з їхньою загальною політикою інтеграції, Сторони утримуються від політики та практики асиміляції осіб, які належать до національних меншин, проти їхньої волі і захищають цих осіб від будь-яких дій, спрямованих на таку асиміляцію.

Пункт 1

Культурна спадщина України є невід'ємною частиною європейського та світового культурного надбання. Неповторного колориту їй надає унікальна суміш самобутніх елементів культури національних меншин. Збереження й розвиток культур національних меншин розглядається державою як важлива складова загальнонаціонального культурного розвитку, втілення основних принципів культурної політики України.

З метою розвитку і збереження культур національних меншин України, їх традицій і звичаїв Держкомнацрелігій за участі заінтересованих центральних органів влади розроблено «Комплексні заходи з реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин та розвитку культур національних меншин України на період до 2010 року». Після їх схвалення Кабінетом Міністрів України (травень 2007 року) у 17 областях України прийняті аналогічні програми, з урахуванням регіональних особливостей етнонаціонального розвитку.

Щорічно Комплексними заходами передбачено надання організаційного та фінансового сприяння на проведення заходів із збереження та розвитку мов національних меншин, серед яких:

- культурно-просвітницькі акції, спрямовані на формування толерантності, поваги до культури, історії, мови, звичаїв і традицій представників різних національностей;

- конкурс творів «Мова кожного народу – неповторна і своя», що проводиться серед представників національних меншин;

- фінансова підтримка газет, які видаються мовами національних меншин;

- розроблення навчальних програм філологічного профілю з російської та інших мов національних меншин, інтегрованих курсів «література» (література національних меншин і зарубіжна) для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською чи іншими мовами національних меншин;

- обласні та міжрегіональні олімпіади з рідних мов і літератур національних меншин;

- сприяння діяльності регіональних центрів розвитку культур національних меншин України;

- сприяння створенню туристичних маршрутів у місця компактного проживання національних меншин для ознайомлення з їх етнічною, культурною та мовною самобутністю.

З метою сприяння розвитку традицій і культури української нації, пропагування культурного розмаїття національних меншин України, інтеграції до європейського культурного середовища Президентом України видано Указ № 153 від 25 лютого 2008 року «Про проведення у 2008 році Року міжкультурного діалогу в Україні».

У Рік міжкультурного діалогу в різних регіонах держави відбувалися

заходи, які представляли культурно-мистецькі надбання національностей України. Серед них: XI фестиваль польської культури на Рівненщині; Другий Всеукраїнський музейний фестиваль «Музеї у сучасному поліетнічному світі» (м. Дніпропетровськ); XIV Фестиваль національних культур «Сузір'я злагоди» (м. Луганськ); Всеукраїнський фестиваль мистецтв національних культур «Ми – українські» (Запорізька обл.); Міжнародний фестиваль національних культур у рамках відзначення 10-річчя Єврорегіону «Нижній Дунай»; обласний фестиваль словацького народного мистецтва «Словенська веселіца – 2008»; X Міжнародний фестиваль телевізійних і радіопрограм для національних меншин «Мій рідний край», XIX обласний фестиваль угорського народного мистецтва (Закарпатська обл.); Всеукраїнська культурно-мистецька акція «Разом у розмаїтті» (м. Київ) та інші.

У багатьох областях України функціонують центри культур національних меншин. Станом на 1 січня 2009 року в Україні діє 71 центр.

Культурно-мистецькі потреби національних меншин репрезентують 2 214 тис. аматорських театральних, музичних і фольклорних колективів національних меншин.

У 360 бібліотеках України функціонують відділи літератури мовами національних меншин.

Щорічно в Україні реалізується Програма випуску соціально значущих видань, державним замовником якої є Держкомтелерадіо. Ця Програма передбачає випуск літератури для національних меншин України за рахунок коштів державного бюджету. Так для національних меншин видано 17 697 назв книг і брошур мовами національних меншин загальним накладом 55 393, 9 тис. прим. (Таблиця 5.1).

Державним підприємством «Спеціалізоване видавництво літератури мовами національних меншин «Етнос» і відповідними редакціями регіональних державних видавництв у містах Дніпропетровську, Львові, Одесі, Сімферополі і Ужгороді здійснюється випуск літератури мовами етнічних спільнот. Упродовж останніх трьох років вийшли друком понад 450 назв книг 23 мовами національних меншин.

Розподіл книг і брошур за мовами видання у 2007 році¹

Мова видання	Кількість книг та брошур, друкованих одиниць	Тираж, тис. прим.
Всього	17 697	55393, 9
<i>у тому числі мовою:</i>		
українською	11 825	28 787,1
російською	4 639	24 463,8
німецькою	80	162,1
угорською	27	20,6
кримськотатарською	19	31,4
румунською	16	30,4
польською	11	9,0
молдавською	6	4,4
русинською	5	9,8
словацькою	3	0,9
гагаузькою	1	0,3
болгарською	1	0,2
грецькою	1	0,2
чеською	1	0,2
українською і російською	458	230,4
кількома мовами	476	1 188,9
словники українсько-російські	19	109,8
словники кількома мовами	109	344,4

Відповідно до вимог законодавства у сфері інформації та архівної справи державні архівні установи забезпечують доступ представників національних меншин до документів Національного архівного фонду з метою дослідження ними своєї історії, мови та релігії. Упродовж останніх років державними архівами були виявлені документи про історичне минуле ромів, євреїв, поляків, молдован, кримських татар, які проживали на території України в різні часи.

На офіційному сайті Державного комітету архіву України (www.archives.gov.ua) опубліковано виставки документів on-line: «Документи до 60-річчя депортації кримських татар і осіб інших національностей», «Документи з історії і культури євреїв в архівах України».

Архівними установами України підготовлено ряд документальних збірників та інформаційно-довідкових видань, в яких висвітлюється історичне минуле національних меншин. Серед них: «Греки на українських теренах: нариси з етнічної історії», «Етнічні групи та народності Буковини у

¹ За даними Державного комітету телебачення та радіомовлення України.

фондах Державного архіву Чернівецької області (1775–1940 рр.)», «Культура кримських татар. Кінець XVIII ст. – перша пол. XX ст.».

Державою також забезпечується охорона пам'яток історії та культури національних меншин, встановлюються нові пам'ятні споруди, пов'язані з їхньою історією.

З метою охорони та збереження культурної спадщини національних меншин на території України діють декілька заповідників. Найвідомішими серед них є Державний історико-культурний заповідник у м. Бахчисарай і Державний історико-архітектурний заповідник «Стара Умань», на території якого знаходиться могила одного з найвпливовіших духовних лідерів хасидів – цадика Нахмана з Брацлава.

Пропаганда культур національних меншин здійснюється також через постійно діючі експозиції в музеях. Найяскравіші сторінки зв'язків української літератури з літературами інших народів представлені в експозиції Національного музею літератури України.

У Національному музеї історії України створено експозиційний розділ «Україна – багатонаціональна держава», в якому представлені законодавчі акти України з питань захисту прав національних меншин, матеріали про діяльність громадських організацій національних меншин (росіян, литовців, євреїв, угорців, поляків, німців).

Загалом у 200 музеях України діють експозиції, присвячені історії, побуту та традиціям національних меншин.

Держава надає організаційне та фінансове сприяння на проведення громадськими організаціями національних меншин культурно-мистецьких та мовно-просвітницьких заходів.

Щорічно у Державному бюджеті України передбачаються кошти на проведення заходів із задоволення культурних, мовних та інформаційних потреб національних меншин. Ці асигнування виділяються з Державного бюджету відповідним центральним органам виконавчої влади (*Таблиця 5.2*) за окремими бюджетними програмами, а також із обласних, місцевих бюджетів і бюджету Автономної Республіки Крим (*Таблиця 5.3*).

За безпосередньої фінансової підтримки держави проводяться різноманітні мовно-просвітницькі заходи – дні рідної мови, конкурси та олімпіади на краще знання рідної мови, семінари та конференції з актуальних питань етнонаціонального розвитку, видаються посібники, словники, довідники з рідних мов, науково-методичні видання для недільних шкіл тощо.

Серед традиційних культурно-мистецьких акцій, які проводяться за сприяння держави варто назвати: Свято слов'янської культури й писемності, Всеукраїнський фестиваль «Поліське коло», Фестиваль єврейського мистецтва «Шолом, Україно!», Міжнародний фестиваль театрального

мистецтва «Мандруючі зірки», Всеукраїнській фестивалю корейської культури «Кореяда», Міжнародний тюрко-татарський конкурс-фестиваль «Київ сандугачи», Фестиваль національних культур південного регіону України «Дружба», Міжнародний ромський фестиваль «Амала», Фестиваль дитячої польської пісні, Фестиваль творчих дитячих і молодіжних колективів німецьких громадських організацій України «Сонячний промінь».

Таблиця 5.2

**Фінансування з Державного бюджету України
програм розвитку національних меншин**

Код програми	Назва	Обсяги фінансування за роками (тис. грн.)		
		2006	2007	2008
5321030	<u>Держкомнацрелігій</u> Заходи щодо відтворення культури національних меншин та фінансова підтримка газет мовами національних меншин	2 500,0	2 675,0	2 675,0
5321080	Заходи з реалізації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин	900, 0	963,0	963,0
5321040	Програма розселення та облатування депортованих кримських татар і осіб інших національностей, що повернулися на проживання в Україну, їх адаптації та інтеграції в українське суспільство на період до 2010 року	71 400,0	71 400,0	71 420,8
1801260	<u>Міністерство культури і туризму України</u> Заходи з відтворення культури національних меншин	1 500,0	1 500,0	1 500,0
1701070	<u>Державний комітет телебачення та радіомовлення України</u> Інформаційно-культурне забезпечення населення Криму у відродженні та розвитку культур народів Криму	458,9	571,9	842,6
2201230	<u>Міністерство освіти і науки України</u> Видання, придбання, зберігання і доставка підручників і посібників для студентів вищих навчальних закладів, учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів та вихованців дошкільних навчальних закладів	128 534,0	129 376,8	129 958,8

**Фінансування
з бюджету Автономної Республіки Крим
програм розвитку національних меншин**

Код програми	Назва	Обсяги фінансування за роками (тис. грн.)		
		2006	2007	2008
110103	Заходи щодо розвитку традицій і культур національних меншин	300,0	835,0	1 720,0
091214	Програма облаштування та соціально-культурний розвиток депортованих громадян в Автономній Республіці Крим	5 000,0	6 000,0	4 100,0

Крім того, протягом останніх двох років із обласних і місцевих бюджетів на заходи щодо підтримки культури національних меншин було виділено 8 млн. 727,0 тис. грн.

Пункт 2

Виходячи з багатонаціонального складу населення України та враховуючи традиції мирного співжиття на території країни представників різних національностей, Українською державою взято курс на формування багатокультурного суспільства.

Державні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування через систему організаційно-практичних заходів сприяють гармонізації міжнаціональних відносин, задоволенню культурних, мовних і релігійних потреб національних меншин і активізації їхньої участі у соціально-економічному, політичному та духовно-культурному житті українського суспільства.

Стаття 6

1. Сторони заохочують атмосферу терпимості та міжкультурного діалогу і вживають ефективних заходів для поглиблення взаємної поваги, взаєморозуміння та співробітництва між усіма особами, які проживають у межах їхньої території, незалежно від їх етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності, зокрема в галузях освіти, культури та засобів масової інформації.

2. Сторони зобов'язуються вживати належних заходів для захисту осіб, які можуть стати об'єктами погроз або актів дискримінації, ворожого ставлення чи насильства на підставі їх етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності.

Пункт 1

Стаття 2 Закону «Про національні меншини в Україні» проголошує: «Громадяни України всіх національностей зобов'язані дотримуватися Конституції та законів України, оберігати її державний суверенітет і територіальну цілісність, поважати мови, культури, традиції, звичаї,

релігійну самобутність українського народу та всіх національних меншин».

Обов'язок громадян поважати культуру, мову, традиції, звичаї національних меншин закріплений статтею 11 Основ законодавства України про культуру. Відповідно до статті 56 Закону України «Про освіту» педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані «готувати учнів та студентів до свідомого життя в душі взаємопорозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами».

Роботу з міжкультурного та духовно-морального виховання дітей і молоді покладено на Міністерство освіти і науки України (далі – МОН).

МОН започатковано оновлення змісту історичної освіти, перегляд стандартів і програм, створення підручників нового покоління на засадах полікультурності. У зміст методичних рекомендацій із географії, історії та етики введено питання впровадження у навчальний процес проблем міжкультурної освіти та релігійного розмаїття. Видані також посібник «У кримській оселі» та методичні рекомендації з навчального курсу «Культура добросусідства».

Для поліпшення інформаційно-освітньої роботи з питань запобігання проявам міжнаціональної та расової дискримінації в українському суспільстві обласними науково-методичними центрами практичної психології та соціальної роботи розроблені науково-методичні рекомендації «Сутність конфліктів на основі міжнаціональної неприязні: можливості їх профілактики та вирішення» та проведені науково-методичні семінари «Проблема профілактики поширення ксенофобських і расистських проявів серед дітей та учнівської молоді» для керівників районних (міських) психологічних служб, методистів методичних кабінетів, які відповідають за психологічну службу та роботу методистів районних (міських) методичних кабінетів із виховної роботи.

Психологічними службами відділів, управлінь освіти у 2008 році проведено дослідження щодо виявлення рівня агресивності серед підлітків і схильності до протиправних дій, а також виникнення причин проявів міжнаціональної та расової нетерпимості.

Протягом останніх двох років активізовано діяльність педагогічних колективів із органами учнівського та батьківського самоврядування щодо формування у дітей і молоді духовності, моральної культури, толерантної поведінки, уміння жити в громадянському суспільстві. З цією метою у загальноосвітніх, професійно-технічних і позашкільних навчальних закладах освіти проведено низку тематичних інформаційно-просвітницьких заходів.

У вищих навчальних закладах України постійно здійснюється виховна робота, спрямована на запобігання міжнаціональної, релігійної та расової дискримінації, проводяться виховні години зі студентами щодо недопущення ксенофобських і расистських проявів серед студентської молоді. Основу освітнього простору з полікультурного напрямку у вищих навчальних

зкладах складають нові навчальні дисципліни (курси) «Педагогіка толерантності», «Методика педагогіки толерантності». Здобуті знання студенти цих закладів удосконалюють у навчальних дисциплінах «Культура професійного спілкування», «Культура взаємин», «Культура мовного спілкування», «Гендерна психологія».

З метою посилення роботи з упередження ксенофобських і расистських проявів серед студентської молоді та реалізації Комплексної програми профілактики злочинності на 2007–2009 роки на юридичних факультетах вищих навчальних закладів активізовано роботу юридичних клінік, які надають безкоштовну юридичну допомогу і консультації для студентів, оновлено зміст навчальних курсів юридичних факультетів.

Одночасно класичні університети, вищі педагогічні навчальні заклади удосконалюють партнерство з громадськими організаціями національних меншин у сфері збереження мови, культури і традицій національних меншин. Це відбувається шляхом проведення різноманітних культурно-просвітницьких заходів (фестивалів, конгресів, конференцій, конкурсів на краще знання рідної мови та культури, видання літератури мовами національних меншин, навчальних посібників тощо).

З метою виховання у молодого покоління толерантного і шанобливого ставлення до мови та культури представників інших національностей, формування у них відчуття гідності громадянина цивілізованої європейської держави у 2008 році за державної підтримки проведено широкомасштабні заходи – II Міжнародний конкурс-фестиваль дитячої та юнацької творчості «Усі ми діти твої, Україно!» та Всеукраїнський історико-літературний конкурс «Моя Батьківщина – очима дітей різних етносів України».

Ефективною формою виховання у дітей і молоді толерантного ставлення до представників інших національностей стало проведення щорічних літніх дитячих і молодіжних таборів «Джерела толерантності», а також діяльність регіональних клубів толерантності.

Пункт 2

Згідно зі статтею 1 Декларації прав національностей України дискримінація за національною ознакою забороняється та карається законом.

Стаття 24 Конституції України передбачає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Частина друга цієї статті встановлює цю рівноправність шляхом заборони привілеїв та обмеження у конституційних правах і свободах громадян залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками.

Такі ж норми стосовно іноземців та осіб без громадянства зафіксовано в Законі України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Іноземці та особи без громадянства, які знаходяться в Україні на законних

підставах, користуються тими ж правами і свободами, мають ті ж обов'язки, що й громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами та міжнародними договорами (стаття 26 Конституції України). Зокрема, такі обмеження стосуються питань виборчого процесу та загального військового обов'язку.

У пункті 2 статті 3 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» зазначається, що «будь-які обмеження прав громадян України на участь у місцевому самоврядуванні залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на відповідній території, за мовними або іншими ознаками забороняються».

Питання щодо неприпустимості використання засобів масової інформації з метою розпалювання расової, національної та релігійної ворожнечі визначено статтею 3 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», статтею 2 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» та статтею 46 Закону України «Про інформацію».

Статтею 37 Конституції України забороняється утворення й діяльність політичних партій і громадських організацій, програмні цілі або дії яких, спрямовані на пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини.

Аналогічне положення міститься у статті 4 Закону України «Про об'єднання громадян».

У статті 4 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» зазначено, що розпалювання ворожнечі та ненависті на релігійному ґрунті чи ображення релігійних почуттів громадян, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом.

Питання протидії проявам міжетнічної та расової дискримінації знаходять на постійному контролі Президента, Уряду України та відповідних центральних органів виконавчої влади.

За дорученням Президента України у структурі Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС) створено відділ напрацювання та реалізації стратегії боротьби з етнічною злочинністю, у Службі безпеки – підрозділ із виявлення та припинення дій, спрямованих на розпалювання расової чи національної ворожнечі, у Міністерстві закордонних справ запроваджено посаду Посла з особливих доручень з питань протидії расизму, ксенофобії та дискримінації.

У квітні 2008 року Президент України доручив Прокуратурі України та МВС посилити боротьбу з ксенофобією та расовою нетерпимістю, а винних у скоєнні злочинів притягати до кримінальної відповідальності.

З метою підготовки комплексного документа з протидії проявам

міжетнічної та расової дискримінації в українському суспільстві при Держкомнацрелігій у квітні 2008 року створено Міжвідомчу робочу групу з питань протидії ксенофобії, міжетнічні та расовій нетерпимості, до складу якої увійшли фахівці відповідних центральних органів виконавчої влади та науковці. Основна мета її діяльності – розроблення системних підходів щодо запобігання будь-яким проявам нетерпимості або упередженого ставлення до осіб із огляду на їхню національну та расову приналежність. Міжвідомчою робочою групою у липні 2008 року розроблено План заходів щодо протидії проявам ксенофобії, расової та етнічної дискримінації в українському суспільстві на 2008–2009 роки, який у серпні дорученням Кабінету Міністрів України доведено до виконання центральним і місцевим органам виконавчої влади.

З червня 2008 року члени Міжвідомчої робочої групи провели брифінг для мас-медіа. Матеріали про її роботу регулярно розміщуються на веб-сайті Держкомнацрелігій (www.scnm.gov.ua).

Гарантія конституційного принципу рівності громадян України перед законом – встановлення кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії (стаття 161 Кримінального кодексу України).

МВС, Служба безпеки України, Прокуратура України здійснюють постійну роботу щодо попередження, розслідування та розкриття протиправних дій, які містять ознаки розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та нетерпимості (Таблиця 6.1).

Таблиця 6.1

Кількість виявлених органами внутрішніх справ і прокуратури злочинів проти особистих прав і свобод людини і громадянина за статтями Кримінального кодексу України¹

Положення статті ККУ	№ статті ККУ	2006 рік	2007 рік	2008 рік
Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії	161	3	2	6
Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків	178	1	2	1
Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь	179	1	5	3
Перешкоджання здійсненню релігійного обряду	180	4	3	2

У 2008 році МВС розглянуто 98 нот посольств іноземних держав, проведено ряд зустрічей щодо висвітлення роботи з питань протидії етнічній

¹ За даними Міністерства внутрішніх справ України.

злочинності. МВС систематично здійснює моніторинг оперативної обстановки, пов'язаної з етнічною злочинністю та діяльністю радикально налаштованих організацій і рухів, застосовує заходи з попередження й розкриття злочинів, учинених проти іноземців.

Наведені нижче дані є свідченням тому, що правоохоронні органи України загалом і органи прокуратури України зокрема, у межах власних повноважень протидіють расовій дискримінації.

Прокурором м. Одеси 28 квітня 2007 року порушено кримінальну справу з обвинувачення громадян Л., Б. і М. за ч. 1 ст. 161 КК України, котру скеровано до суду. У лютому 2007 року вказані особи з метою розпалювання національної і расової ворожнечі та ненависті, приниження честі та гідності єврейського народу на Єврейському кладовищі зробили фарбою написи на надгробних плитах і пам'ятниках у вигляді фашистської свастики. Аналогічні написи зроблено й на пам'ятнику жертвам фашизму у Прохоровському сквері, меморіальному комплексі жертвам фашизму на вул. Люфстдорфській, 27 і на меморіальній дошці доктора Пінскера на вул. Рішельєвській у м. Одесі. Вироком Малиновського районного суду м. Одеси від 02.08.07 вказаних осіб засуджено за ст. 297, ч.1 ст. 161 КК України.

У 2008 році органами прокуратури порушено шість кримінальних справ за ознаками злочину, передбаченого ст. 161 КК України, з яких чотири – за вчинення злочинів проти життя й здоров'я іноземців. Залишаються нерозкритими два тяжких злочини, вчинені в Києві, до яких причетні «скінхеди».

З метою вдосконалення роботи з запобігання проявам розпалювання міжнаціональної та расової ворожнечі управлінням МВС у Львівській області створено «гарячу лінію» для забезпечення своєчасного отримання інформації про випадки протиправних дій, включно й на ґрунті національної, расової та релігійної нетерпимості.

Держкомнацрелігій проводить систематичну роботу з главами церков і релігійних організацій щодо запобігання проявів ксенофобії та міжконфесійної нетерпимості в релігійному середовищі. В Україні не зафіксовано жодного серйозного конфлікту на етноконфесійному ґрунті. Проте є факти вандалізму та іншої протиправної діяльності, пов'язаної з оскверненням і пошкодженням пам'ятних знаків, меморіальних комплексів, надгробків у місцях поховань національних меншин.

Упродовж 2008 року зафіксовано три акти вандалізму у місцях поховання кримських татар і два на єврейських кладовищах. Ці факти отримали рішучу відсіч і засудження з боку церков і релігійних організацій, оприлюднену в електронних і друкованих засобах масової інформації.

Національна телекомпанія України в міжнародних випусках «Новини» забезпечує інформаційний супровід питань боротьби з антисемітизмом та іншими проявами нетерпимості та дискримінації.

ДТРК «Всесвітня служба «Українське телебачення і радіомовлення» (УТР) протягом 2008 року демонструвала три документальних фільми, присвячені пам'яті жертв Голокосту та розстрілам єврейського населення у Бабиному Яру, Кривому Розі та Криму. В ефірі УТР транслювалася програма «Цей день в історії», присвячена законодавчому забезпеченню заходів із боротьби з проявами ксенофобії, міжетнічної та расової дискримінації. Інформаційні програми «Пульс» і «Пульс-Тиждень» у двох сюжетах інформували глядачів про роботу Міжвідомчої робочої групи з питань протидії ксенофобії, міжетнічній та расовій нетерпимості.

Загалом протягом 2008 року обласними державними телерадіокомпаніями України підготовлено низку інформаційних програм на тему протидії міжетнічній і расовій нетерпимості. Серед них: радіопрограма «Слово за словом», ток-шоу «На мій погляд», передачі «XX століття», «Чиста криниця», що вийшли на Донецькій обласній державній телерадіокомпанії (ОДТРК); передачі «Україна: від мови до нації», «Спільна мова», «Портрети в інтер'єрі часу», «Імена в історії», «Координати пам'яті», «Право знати», «Панорама», «Погляд в історію» – на Херсонській ОДТРК; «Розмова з приводу» – на Київській ДТРК тощо.

Друковані засоби масової інформації України також приділяють увагу висвітленню заходів із попередження протиправних дій, які містять ознаки розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, приниження національної честі та гідності або образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями.

Стаття 7

Сторони забезпечують поважання прав кожної особи, яка належить до національної меншини, на свободу мирних зборів, свободу асоціації, свободу виявлення поглядів і свободу думки, совісті та релігії.

Побудова демократичної, соціально орієнтованої правової держави є спільним інтересом усього Українського народу – громадян України всіх національностей.

В Україні законодавчо гарантовані основні демократичні права і свободи, що сприяє формуванню й утвердженню в державі демократичного громадянського суспільства. Повноправна участь у цих процесах представників національних меншин розглядається як необхідна умова розбудови громадянського суспільства.

Законодавство України гарантує всім громадянам право на свободу мирних зборів, свободу асоціацій, свободу виявлення поглядів, свободу думки, совісті та релігії.

Стаття 34 Основного Закону гарантує громадянам «право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір».

Згідно з Конституцією України:

«Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність» (стаття 35);

«Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення: політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» (стаття 36);

«Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщають органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування» (стаття 39).

Деякі законодавчі акти спеціально виокремлюють права і свободи осіб, які належать до національних меншин:

«Українська держава гарантує всім національностям право створювати свої культурні центри, товариства, земляцтва, об'єднання. Ці організації можуть здійснювати діяльність, спрямовану на розвиток національної культури, проводити в установленому законом порядку масові заходи, сприяти створенню національних газет, журналів, видавництв, музеїв, художніх колективів, театрів, кіностудій» (стаття 6 Декларації прав національностей України);

«Громадяни, які належать до національних меншин, вільні у виборі обсягу форм здійснення прав, що надаються їм чинним законодавством, і реалізують їх особисто, а також через відповідні державні органи та створювані громадські об'єднання. Участь або неучасть громадянина України, який належить до національної меншини, у громадському об'єднанні національної меншини не може служити підставою для обмеження його прав» (стаття 13 Закону «Про національні меншини в Україні»).

Згідно зі статтями 7 і 8 Основ законодавства України про культуру громадяни мають право утворювати національно-культурні товариства, творчі спілки, фонди, асоціації, центри та інші громадські об'єднання, заклади культури і мистецтва, навчальні заклади, засновувати засоби масової інформації і видавництва.

Відповідно до Програми діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків» одним із пріоритетних напрямів державної політики визначено забезпечення конституційних прав і свобод національних меншин.

Сьогодні ми можемо констатувати позитивні тенденції у зростанні громадсько-суспільної активності представників національних меншин, прикладом якої є самоорганізаційні процеси, тобто утворення громадських

організацій національних меншин.

Станом на 1 січня 2009 року в Україні нараховується 1 458 організацій, з яких 43 мають всеукраїнський статус¹.

Високий рівень самоорганізації національних меншин спостерігається у Дніпропетровській, Донецькій, Закарпатській, Запорізькій, Миколаївській, Одеській, Харківській областях і місті Києві.

Громадські організації національних меншин досить різні за формою. Це асоціації, спілки, земляцтва, центри, федерації, ради, конгреси. Відповідно до положень їх статутів вони здійснюють різнопланову культурологічну діяльність. Крім того, у Києві, Донецьку, Миколаєві, Харкові діють міжетнічні за своїм складом асоціації, конгреси або ради.

Громадські організації національних меншин вільно проводять зібрання своїх організацій. Протягом останніх двох років проведені з'їзди та конгреси Асоціації єврейських організацій та общин України, Федерації грецьких товариств України, Асоціації німців України та «Громади литовців України».

Багаторічна подвижницька громадська діяльність керівників і активістів громадських організацій національних меншин гідно оцінена Українською державою. За останні роки нагородами були відзначені: орденом «За заслуги» (I–III ступеня) – голова Єврейської Ради України, голова Ради національних товариств України Левітас І.М.; орденом Княгині Ольги III ступеня – президент Всеукраїнського національного культурно-просвітницького товариства «Русское собрание» Потапова А.В. Керівникам болгарського, грецького, корейського, польського, німецького, татарського, ромського, чеського всеукраїнських об'єднань присвоєно звання «Заслужений працівник культури України».

Двісті активістів громадських організацій національних меншин нагороджені Почесною грамотою та Подякою Кабінету Міністрів України, Відзнакою та Почесною грамотою Державного комітету України у справах національностей та релігій.

Стаття 8

Сторони зобов'язуються визнати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право сповідувати свою релігію або переконання і створювати релігійні установи, організації та асоціації.

Україна характеризується поліетнічним і поліконфесійним складом населення. В своєму ставленні до релігії та церкви Українська держава виходить із загальноприйнятих міжнародних норм, визнаючи рівноправність всіх релігій, віросповідань і релігійних організацій, максимально сприяючи діяльності цих організацій. Відповідно до Конституції України (стаття 35) церква і релігійні організації відокремлені від держави, у зв'язку з чим вони

---

¹ Список громадських організацій національних меншин зі всеукраїнським статусом наведений у Частині 3 цієї доповіді.

не отримують фінансову та інші форми прямої чи непрямой підтримки з боку держави.

Державний контроль за виконанням законодавства України про свободу совісті здійснюють органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Загальну відповідальність за проведення державної політики в сфері реалізації свободи релігій здійснює Державний комітет України у справах національностей та релігій.

Станом на 1 січня 2009 року релігійна мережа в Україні представлена 55 віросповідними напрямками, в межах яких діє 34 465 релігійних організацій¹. В це число включено і 1 015 релігійних організацій із чітко вираженою етноконфесійною ознакою – реформати, лютерани, іудеї, мусульмани тощо. Найбільшу кількість із них складають послідовники ісламу – 535 організацій. Іудаїзм представлений 295 організаціями, Закарпатська (угорська) реформатська церква – 118, Німецька євангелічно-лютеранська церква – 40, Вірменська апостольська церква – 27, релігійні організації караїмів – 13. Функціонують також поодинокі етноконфесійні громади чехів, готів, корейців, шведів, менонітів.

За останні роки географія етноконфесійних спільнот суттєво розширилася. Зокрема, іудейські громади діють в усіх областях держави, Німецька євангелічно-лютеранська церква в 17, Вірменська апостольська церква в 11 областях. Певні громади локалізовані в місцях компактного проживання відповідної національної меншини – це Закарпатська (угорська) реформатська церква (Закарпатська область), Шведська євангелічно-лютеранська церква (Херсонська область), караїми (Автономна Республіка Крим, Дніпропетровська, Харківська області та м. Київ). Діють також етноконфесійні громади корейців (Корейська баптистська церква – м. Київ) і чехів (Чеська євангельська церква – Миколаївська, Одеська обл.).

Релігійні громади всіх церков, конфесій, напрямків і течій обслуговують 29 892 священнослужителі, при цьому рівень забезпеченості становить 95,6 %.

Значний вплив на стан державно-церковних відносин справляє діяльність Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій (ВРЦ), до складу якої входять представники найавторитетніших релігійних організацій. ВРЦ акумулює й погоджує конфесійні ініціативи, сприяє релігійним організаціям у виконанні їх статутних завдань, становленню порозуміння й терпимості у взаєминах різних конфесій, удосконаленню правового поля державно-церковних відносин.

У квітні 2008 року Прем'єр-міністр України Ю.Тимошенко провела зустріч із членами ВРЦ, під час якої представники конфесій висловили консолідовану позицію стосовно процесу подальшого удосконалення

---

¹ Статистичні дані про мережу церков та релігійних організацій та забезпеченість їх культовими будівлями наведені у Частині 3 цієї доповіді.

законодавчої бази щодо релігії і церкви, який, на їхню думку, має передбачати наступну послідовність: 1) прийняття на законодавчому рівні Концепції державно-конфесійних відносин в Україні; 2) розробку та прийняття Закону України «Про повернення майна культового призначення релігійним організаціям»; 3) прийняття нової редакції Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Згідно з чинним законодавством в Україні заборонено встановлювати обов'язкові переконання чи світогляд. Виходячи з цього загального положення, викладачі релігійних віровчень і релігійні проповідники не можуть проповідувати нетерпимість до інших релігій чи іншого світогляду людини. Відповідні обов'язки покладені також на педагогічних працівників.

У 2008 році зафіксовано 18 випадків порушення чинного законодавства про свободу совісті та релігійні організації. Порівняно із 2007 роком (37 порушень) це майже удвічі менше. Суб'єктами правопорушень виступали представники релігійних організацій та іноземні місіонери. Зазначені правопорушення мали місце у Вінницькій, Закарпатській та Львівській областях. Порушень законодавства посадовими та службовими особами органів місцевого самоврядування та представниками правоохоронних органів не зафіксовано.

Насамкінець варто зазначити, що сучасна стратегія співробітництва держави і церкви, як цілеспрямований і системний процес, утверджує духовну культуру, спрямована на підтримання атмосфери толерантності та взаємоповаги між представниками різних конфесій.

Стаття 9

1. Сторони зобов'язуються визнати, що право на свободу виявлення поглядів кожної особи, яка належить до національної меншини, включає свободу дотримуватися своїх поглядів та одержувати і поширювати інформацію та ідеї мовою своєї національної меншини без втручання держави і незалежно від кордонів. В рамках своїх правових систем Сторони забезпечують, щоб особи, які належать до національної меншини, не зазнавали дискримінації у доступі до засобів масової інформації.

2. Пункт 1 не перешкоджає Сторонам вимагати ліцензування, без дискримінації та на основі об'єктивних критеріїв, радіомовлення та телебачення або кінопідприємств.

3. Сторони не перешкоджають особам, які належать до національної меншини, створювати та використовувати друковані засоби масової інформації. В рамках законодавства, що регулює радіомовлення та телебачення, вони, наскільки це можливо, забезпечують особам, які належать до національної меншини, враховуючи положення пункту 1, можливість створення та використання своїх власних засобів масової інформації.

4. В рамках своїх правових систем Сторони вживають належних заходів для доступу, які належать до національної меншини, до засобів масової інформації – з метою сприяння поглибленню терпимості та розвитку культурного плюралізму.

Пункти 1, 2, 3, 4

З метою забезпечення прав національних меншин на отримання та поширення інформації своєю мовою, поглиблення процесів демократизації,

міжнаціонального співробітництва і толерантності в суспільстві, держава сприяє розвитку й надає фінансову підтримку засобам масової інформації, які цілеспрямовано сприяють розвиткові мов і культур національних меншин України.

Функції щодо забезпечення інформаційних потреб національних меншин покладені на Державний комітет у справах телебачення і радіомовлення України.

Державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності здійснює Міністерство юстиції України.

Питаннями ліцензування каналів мовлення в Україні займається Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення (далі – Національна рада) – постійно діючий колегіальний орган, метою діяльності якого є нагляд за дотриманням законів України у сфері телерадіомовлення, а також здійснення регуляторних повноважень, передбачених цими законами.

ЗМІ, які забезпечують інформаційні потреби національних меншин, можна поділити на такі, що виходять мовами національних меншин, і такі, що висвітлюють питання міжнаціональних відносин, стан забезпечення прав національних меншин, політичне, соціальне та культурне життя національних меншин України.

ЗМІ для національних меншин поділяються на одномовні, двомовні та бататомовні. Вони мають загальнодержавну та регіональну сфери розповсюдження (*Таблиця 9.1*).

Таблиця 9.1

Друковані періодичні видання для національних меншин

Мова видання	Кількість видань
білоруська	2
болгарська	4
грузинська	1
кримськотатарська	4
молдовська	1
польською	1
російська ¹	2 343
румунська	12
словацька	2
угорською	13
українською та білоруською	2
українською та вірменською	3
українською та німецькою	11
українською та польською	8
українською та румунською	2

¹ Змішаним текстом (російською та іншими мовами) виходить 3 598 видань; паралельними випусками (російською та іншими мовами) – 3 834 видань.

українською та угорською	19
білоруською та кількома	1
болгарською та кількома	1
грецькою та кількома	7
єврейською та кількома	12
кримськотатарською та кількома	1
литовською та кількома	1
татарською та кількома	1
Всього	2 639

Держкомнацрелігій є співзасновником шести газет, які видаються мовами національних меншин – вірменської «Арагац», кримськотатарської «Голос Криму», польської «Дзеннік Київські», єврейської «Єврейські вісті», румунської «Конкордія», болгарської «Роден край». Ці газети мають загальнодержавну сферу поширення. Щорічно вони отримують державну фінансову допомогу на забезпечення своєї діяльності (Таблиця 9.2).

Для задоволення інформаційних потреб усіх національних меншин України видається 2 газети – «Форум націй» і «Моя Батьківщина».

Таблиця 9.2

Обсяги фінансування газет, співзасновником яких є Держкомнацрелігій

Назва газети	Обсяги фінансування (тис. грн.)		
	2006	2007	2008
«Арагац»	170,0	185,0	205,0
«Голос Криму»	260,0	280,0	288,0
«Дзеннік Київські»	180,0	195,0	210,0
«Єврейські вісті»	190,0	210,0	221,0
«Конкордія»	250,0	265,0	288,0
«Роден край»	250,0	265,0	288,0
Всього	1 300,0	1 400,0	1 500,0

Регулювання порядку вживання мов в інформаційній діяльності теле- і радіоорганізацій здійснюється відповідно до законодавства, зокрема статті 10 Конституції України, статті 10 Закону України «Про телебачення та радіомовлення», Закону «Про мови в УРСР» і положень Європейської хартії регіональних мов або мов меншин.

Вимоги щодо використання мов у телерадіомовленні, визначені законодавством України, однаковою мірою стосуються телерадіоорганізацій усіх форм власності (державної, комунальної, приватної, громадської).

Усвідомлюючи поліетнічність українського суспільства і важливість міжнаціонального діалогу, а також вважаючи, що збереження і розвиток національних мов не повинен звужувати сферу застосування державної мови і необхідність вивчати її, Національна рада 26 березня 2008 року внесла зміни до «Рекомендацій щодо визначення мови програм і передач у програмних концепціях телерадіоорганізацій» (рішення № 580).

Відповідно до цього документа для загальнонаціонального, регіонального та місцевого мовлення у ліцензіях зазначається українська мова для програм і передач, також може вказуватися мінімальний відсоток україномовних програм і передач від 75% до 100%.

Залежно від мовно-етнічних особливостей регіону мовлення на цих територіях може здійснюватися також мовою національної меншини. Обсяг програм і передач мовою певної національної меншини визначається рішенням Національної ради з урахуванням відомостей останнього перепису населення (2001 рік) у цих регіонах і мовної ситуації у місцевому інформаційному просторі.

Статтею 14 Закону України «Про кінематографію» визначено, що іноземні фільми перед розповсюдженням в Україні в обов'язковому порядку повинні дублюватися або озвучуватися, або субтитруватися державною мовою. Вони також можуть бути дубльовані або озвучені, або субтитровані мовами національних меншин.

Враховуючи особливості національного складу регіонів України, мовлення для національних меншин здійснюють: Закарпатська, Житомирська, Одеська, Чернівецька обласні державні телерадіокомпанії (ОДТРК), Державна телерадіокомпанія «Крим», ТРК «Атлант-СВ», ТРК «ТАВ-Даір» (Автономна Республіка Крим), «Союз ТВ» (м. Житомир), ТРК «ТВА» (м. Чернівці), ТРК «МАН», ТОВ РЩ «Незалежність» (м. Львів), Ізмаїльська телестудія, ТРО «Реал-АТВ», ТРО «Новини Придніпров'я» (Одеська область).

Закарпатська ОДТРК має у своєму складі редакції теле- і радіопрограм національних меншин: угорську, словацьку, німецьку та румунську. Готується відкриття редакцій програм польською та ромською мовами.

У загальному річному обсязі ОДТРК телевізійні програми національних меншин становлять: угорська – 92 год., словацька – 48 год., румунська – 95 год., німецька – 40 год. У процентному співвідношенні відповідно це становить: угорські програми – 12,5 %, словацькі – 6,5 %, румунські – 13 %, німецькі – 5,5 %.

У загальному річному обсязі радіопрограм ОДТРК радіопрограми редакцій національних меншин становлять: угорські – 164 год., словацькі – 48 год., румунські – 112 год., німецькі – 32 год. У процентному співвідношенні це становить: угорські програми 7 %, словацькі – 2 %, румунські – 4,9 %, німецькі – 1,4 %.

Добовий обсяг ефірного часу телерадіопрограм обов'язково містить програми редакцій національних меншин.

Телерадіопрограми національних меншин включають в себе всі види мовлення. Велике значення відіграють інформаційні телепрограми редакцій етнічних спільнот, такі як угорські «Новини», німецькі «Подробиці», «Словацькі погляди», «Телекур'єр румунів Закарпаття», інформаційні

радіопроеграми «Румунські меридіани», «Словацький калейдоскоп», угорські – «Інформаційний коктейль», «Посеред життя», «Калейдоскоп тижня», які всебічно висвітлюють події в області, країні та за кордоном національною мовою.

У суспільно-політичних, освітніх, молодіжних, художніх телерадіопроеграмах редакцій національних меншин: «Пріоритети», «Людина і час», «Горизонт», «Джерело» (угорські), «Румунська веселка», «Німецькі звуки», «Моє покоління» (німецькі), «Справи. Релакс. Забави», «Фаребна дуга», «Наш гість» (словацькі) йдеться, зокрема, про політичне життя краю, подаються інтерв'ю, репортажі, коментарі суспільно-політичного характеру, про соціальний захист населення, зустрічі з цікавими людьми, організується «круглий стіл в студії», де обговорюються програми розвитку національних меншин, збереження їх мов, традицій і звичаїв.

Житомирська ОДТРК здійснює мовлення для національних меншин польською та чеською мовами. Загальний обсяг радіомовлення складає польською мовою 40 хв. на тиждень, телемовлення – 50 хв. на тиждень; чеською мовою 10 хв. на тиждень телемовлення.

Також у м. Житомирі ТРК «Союз ТВ» здійснює телевізійне мовлення польською мовою загальним обсягом 3 год. Компанія виготовляє свої власні програми та транслює програми польського каналу Poloniya TV.

Автономна Республіка Крим

Держтелерадіокомпанія «Крим» веде мовлення кримськотатарською (5,94 %), вірменською (0,75 %), болгарською (0,62 %), грецькою (0,71 %) та німецькою (0,46 %) мовами.

Для кримських татар готуються телепередачі «Повернення» (тижнева, 20 хв.), «Ана Юрт» (тижнева, 30 хв.), «Джаним стирав» (двічі на місяць по 30 хв.), «Генчлик» (тижнева, 30 хв.), «Мирас» (раз на місяць, 20 хвилин), «Едебій кервав» (раз на місяць, 20 хв.), «Хаберлер» (двічі на тиждень по 20 хв.), «Тувгъан тілім» (тижнева, 30 хв.), «Дін ве урф – адетлеріміз» (раз на місяць, 30 хв.), «Шелляле» (тижнева, 25 хв.).

На радіо транслюються програми «Мерабанъиз балалар» (тижнева, 20 хв.), «Пешраф» (тижнева, 20 хв.) і «Музика алемінде» (раз на місяць, 30 хв.).

Для болгар готується телепередача «Болгарські зустрічі», для вірмен – радіопроеграма «Барев», для греків – «Калімера», «Ялас» (раз на місяць, 15 хв.), «Елефтерія» (4 рази на тиждень, 15 хв.), для німців «Хоффнунг» (4 рази на місяць, 15 хв.), для греків і німців радіопроеграми «Ми – повернулись» (двічі на місяць, 15 хв.), «Кримський діалог» (двічі на місяць, 30 хв.).

Особливо слід відзначити, що Автономна Республіка Крим є територіальним лідером щодо обсягів мовлення мовами національних меншин серед комерційного телерадіомовлення України. Так, у загальному

обсязі ТРК «Атлант-СВ» («Радіо Майдан») обсяг радіомовлення кримськотатарською мовою складає 50 %, телевізійного мовлення – 10 %.

На ТРК «TAV-DAIR» 50 % від загального обсягу мовлення – це програми кримськотатарською мовою.

До переліку передач редакції проводового радіомовлення Севастопольської регіональної державної телерадіокомпанії входять передачі, створені за допомогою Асоціації національно культурних товариств Севастополя, з використанням мов національних меншин. Зокрема, вірменською мовою «Армения, любовь моя!», білоруською «Батьківщина», башкиро-татарською «Родной язык», кримськотатарською «Азлу», єврейською «Шолом», грецькою «Ясас», азербайджанською «Гобустан».

Чернівецька ОДТРК має в структурі творче об'єднання теле- і радіопрограм румунською мовою. Обсяг передач румунською мовою на радіо складає 25 % від загального обсягу (25 хв. щодня на 1-му загальнонаціональному каналі), на телебаченні – 20 % від власного мовлення (двічі на тиждень по 45 хвилин, щодня 5–10 хв. або в середньому 20 хв. на день).

Крім Чернівецької ОДТРК програми румунською мовою в області здійснює ТРК «ТВА». Вона виготовляє та транслює щоденну програму «Новини» (хронометраж 10–15 хв.).

Радіопередачі румунською мовою транслюються Національною телекомпанією України (489,9 годин на рік).

Крім того, м. Чернівці та область покриваються телерадіопрограмами Румунії і Молдови. На кордоні області встановлено шість іноземних потужних теле- і радіопередавачів.

Львівська область

У Львові на частоті 106,7 МГц ТОВ «РІЦ «Незалежність» здійснює мовлення польською мовою (10 годин на тиждень).

Донецька область

В ефірі ТРО «Маріупольське телебачення» грецькою мовою виходить телепрограма «Аз есмь» (2 рази на тиждень, 20 хв.)

Одеська ОДТРК веде регулярні 30 хвилинні телепередачі «Плаюл натал» (молдовською мовою), «Роден край» (болгарською), «Ана тарафи» (гагаузькою). Це щотижневі тележурнали присвячені діяльності національно-культурних товариств, відродженню національних мов і культур. Для молдован ОДТРК готує радіопередачу «Актуалітець».

Серед місцевих недержавних ТРО окремі програми мовами національних меншин готує Ізраїльська телестудія. Епізодично виходять програми болгарською мовою в ефірі Болгарського ТРО «Реал – АТВ».

ТРО «Новини Придніпров'я» виготовляє й транслює окремі радіопередачі молдовською, болгарською, єврейською, гагаузькою, грецькою

та білоруськими мовами.

Значний відсоток державного теле- і радіомовлення в Україні припадає на програми й передачі російською мовою (Таблиця 9.3).

На території України також ретранслюються телепередачі з Росії (канали «РТР-Планета», «Всесвітня мережа», «НТВ – Світ», «ТВ-Центр» міжнародний тощо).

Таблиця 9.3

**Обсяги програм російською мовою,
вироблених державними телерадіокомпаніями**

Назва компанії	Річні обсяги мовлення			
	телебачення		радіо	
	години	%	години	%
Донецька ОДТРК	–	–	1 871,9	19,7
ДТРК «Крим»	–	38,7	–	–
Державна організація «Київська ДРТРК»	6 337	100	7 167	100
Миколаївська ОДТРК	252,1	4,5	-	-
Луганська ОДТРК	–	–	19,4	0,3
Полтавська ОДТРК	442,5	7,1	–	–
Севастопольська РДТРК	90,3	2	–	–
Херсонська ОДТРК	365	4,6	90,3	1,4
Черкаська ОДТРК	253,5	3,2	–	–
Національна телекомпанія України	307	0,9	–	–

Крім того, Національна телекомпанія України започаткувала щосуботню програму про національні меншини в Україні «Між нами...».

Варто зауважити, що існує зацікавленість щодо поширення білоруського супутникового каналу «Батьківщина». Цей канал може прийматися на систему індивідуального супутникового прийому або транслюватися на території України певним оператором супутникового прийому, якщо білоруський канал ввійде у відповідні договірні стосунки з національним кабельним оператором. Отже, питання трансляції у кабельних мережах є питанням взаємної зацікавленості двох сторін.

Стаття 10

1. Сторони зобов'язуються визнавати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право на вільне і безперешкодне використання мови своєї меншини, приватно та публічно, в усній і письмовій формі.
2. У місцевостях, де традиційно проживають особи, які належать до національних меншин, або де вони складають значну частину населення, на прохання таких осіб і якщо таке прохання відповідає реальним потребам, Сторони намагаються забезпечити, по можливості, умови, що дозволяють використовувати мову відповідної меншини у спілкуванні цих осіб між собою та з адміністративними властями.
3. Сторони зобов'язуються гарантувати кожній особі, яка належить до національної меншини, право бути негайно поінформованою зрозумілою для неї мовою про підстави її арешту, про характер та причини будь-якого обвинувачення проти неї та право захищати себе цією мовою, у разі необхідності, з використанням безкоштовних послуг перекладача.

Пункт 1

В ряді законів України закріплено право національних меншин на використання рідної мови поряд із українською у суспільному і громадському житті.

Статтею 10 Конституції України передбачено, що державною мовою в Україні є українська мова. В Україні гарантується також вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Стаття 53 Конституції України та стаття 6 Закону «Про національні меншини в Україні» гарантують громадянам, які належать до національних меншин, право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови в державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Стаття 8 Закону «Про національні меншини в Україні» проголошує, що «у роботі державних органів, громадських об'єднань, а також підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях, де більшість населення становить певна національна меншина, може використовуватися її мова поряд з державною українською мовою». Ця норма закріплена також у статті 3 Закону «Про мови в Українській РСР».

Пункт 2

Відповідно до статті 92 Конституції України порядок застосування мов визначається виключно законами України.

На сьогодні застосування мов у різних сферах визначається Законом «Про мови в Українській РСР», який відповідно до пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України є чинним у частині, що не суперечить Основному Закону.

У Рішенні Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України зазначено, що українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (частина п'ята статті 10 Конституції України).

Поряд із державною мовою при здійсненні повноважень місцевими органами виконавчої влади, органами Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування можуть використовуватися російська та інші мови національних меншин у межах і порядку, що визначаються законами України.

Мова нотаріального діловодства визначається статтею 20 Закону «Про

мови в Українській РСР», згідно з якою воно ведеться тією мовою, якою в цій місцевості здійснюється судочинство. Водночас, якщо особа, яка звернулась за вчиненням нотаріальної дії, не знає мови, якою ведеться діловодство, тексти оформлюваних документів мають бути перекладені їй нотаріусом або перекладачем (стаття 15 Закону України «Про нотаріат»). Крім того, згідно з пунктом 6 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 14 червня 1994 року № 18/5, особа, яка не володіє мовою, якою виготовлений документ, підписується тією мовою, яку вона знає.

Згідно зі статтею 16 Закону України «Про органи реєстрації актів громадянського стану» діловодство в органах реєстрації актів громадянського стану ведеться мовою, визначеною законодавством України про мови. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2002 року № 1367 «Про затвердження зразків книг реєстрації актів цивільного стану та описів бланків свідоцтв, що видаються державними органами реєстрації актів цивільного стану», книги реєстрації актів цивільного стану та бланки свідоцтв заповнюються тільки державною мовою.

Відповідно до статті 6 Закону України «Про звернення громадян» громадяни мають прав звертатися до органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, об'єднань громадян, посадових осіб українською чи іншою мовою, прийнятною для сторін.

Пунктом 50 частини першої статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до виключної компетенції сільських, селищних і міських рад віднесено вирішення відповідно до закону питання про мову (мови), якою користуються у своїй роботі рада, її виконавчий орган, та яка використовується в офіційних оголошеннях.

Відповідно до статті 15 Закону «Про мови в Українській РСР» мовою з'їздів, сесій, конференцій, пленумів, засідань, зборів, нарад, інших зібрань державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій в Україні є українська мова.

У випадках, передбачених у частині другій статті 3 цього Закону, мовою названих заходів поряд із українською мовою може бути й національна мова більшості населення тієї чи іншої місцевості, а у випадках, передбачених у частині третій цієї ж статті, – мова, прийнятна для населення даної місцевості.

Мовою міжреспубліканських і міжнародних форумів, які відбуваються на території України, є мова, визначена учасниками форуму. Учасникам з'їздів, конференцій, нарад, інших зібрань гарантується право вибору мови виступу з забезпеченням перекладу на мову роботи відповідного форуму.

Відповідно до Положення, затвердженого Указом Президента України від 2 грудня 2005 року № 1688, Міністерство культури і туризму є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з забезпечення проведення державної політики у сфері культури й туризму, а також державної мовної політики.

16 лютого 2009 року Міністерство культури і туризму України утворило робочу групу з підготовки проекту Закону України «Про розвиток та застосування мов в Україні». Новий законопроект відрізнятиметься від чинного Закону «Про мови в Українській РСР», і віддзеркалюватиме сучасну мовну ситуацію в Україні.

Міністерством культури і туризму також підготовлений проект «Концепції реалізації державної мовної політики України», який опрацьовується Кабінетом Міністрів України. Проект Концепції був винесений на обговорення громадськості, опублікований у пресі та розміщений на офіційному сайті Міністерства культури і туризму України. До його обговорення на стадії підготовки мали змогу долучитись усі зацікавлені громадяни держави, в т.ч. і представники національних меншин.

Пункт 3

Згідно зі статтею 18 Закону «Про мови в Українській РСР» та статтею 10 Закону України «Про судоустрій України» судочинство в Україні провадиться державною мовою.

Застосування інших мов у судочинстві здійснюється у випадках і порядку, визначених законом. Особи, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право користуватися рідною мовою та послугами перекладача у судовому процесі. У випадках, передбачених процесуальним законом, це право забезпечується державою.

Відповідно до статті 19 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) судочинство провадиться українською мовою або мовою більшості населення даної місцевості. Якщо особи, що беруть участь у справі, не володіють мовою, котрою провадиться судочинство, їм забезпечується право робити заяви, давати покази, заявляти клопотання, знайомитися з усіма матеріалами справи, виступати в суді рідною мовою й користуватися послугами перекладача в порядку, встановленому цим Кодексом. Гарантії забезпечення права учасників процесу користуватися рідною мовою чи мовою, якою вони володіють, і користування послугами перекладача визначені положеннями статей 45, 69¹ КПК України.

Судові документи, відповідно до встановленого цим Кодексом порядку, вручаються обвинуваченому в перекладі на його рідну мову або іншу мову, якою він володіє (положення статей 254, 341, 344 КПК України). Статтею 53 КПК України визначено обов'язок суду роз'яснити особам, які беруть участь у справі, їх права й забезпечити можливість здійснення цих прав. Крім того, стаття 370 КПК України передбачає перелік вимог, за умови яких належить

скасувати вирок, включно й порушення права обвинуваченого користуватися рідною мовою чи мовою, якою він володіє, і допомогою перекладача.

Положенням статті 7 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 року, (далі – ЦПК України) та статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) визначено право учасників процесу, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, у порядку, встановленому відповідними кодексами, а також право робити заяви, давати пояснення, виступати в суді й заявляти клопотання рідною мовою або мовою, якою вони володіють, користуючися при цьому послугами перекладача (статті 27, 50 ЦПК України, статті 49, 65 КАС України).

Судові документи складаються державною мовою.

Перекладач допускається у справі ухвалою суду за заявою особи, яка бере участь у справі (частина друга статті 55 ЦПК України). В адміністративному судочинстві частиною другою статті 68 передбачено, що перекладач може призначатись також із ініціативи суду. Суд забезпечує особі перекладача, якщо дійде висновку, що особа внаслідок неспроможності оплатити послуги перекладача буде позбавлена судового захисту. На сьогодні витрати, пов'язані з розглядом цивільних і адміністративних справ несуть сторони. Відповідними положеннями кодексів сторони, на користь якої ухвалено судові рішення й яка не є суб'єктом владних повноважень, гарантовано право на компенсацію понесених нею витрат, включно й витрат, пов'язаних із залученням перекладачів (добові (у разі переїзду), компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять перекладача).

Положеннями Інструкції з діловодства в апеляційному загальному суді, Інструкції з діловодства в місцевому загальному суді, Інструкції з діловодства в апеляційних і місцевих адміністративних судах встановлено, що діловодство суду ведеться державною мовою. Усі судові документи складаються державною мовою з урахуванням вимог процесуального законодавства України.

Підсудному, який не володіє мовою, якою складені обвинувальний висновок і повістка про виклик до суду, ці документи вручаються перекладеними на його рідну мову або іншу мову, якою він володіє.

Копія вироку вручається засудженому або виправданому після проголошення вироку в строки, визначені кримінально-процесуальним законодавством. Якщо вирок викладено мовою, якою не володіє засуджений чи виправданий, йому повинен бути вручений письмовий переклад вироку на його рідну мову або на мову, якою він володіє. Переклад робиться перекладачем і належить до судових витрат.

Відповідно до статті 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення до прав особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, зокрема, належить право виступати рідною мовою й

користуватися послугами перекладача, якщо вона не володіє мовою, якою ведеться провадження.

Згідно з статтею 68 Кодексу адміністративного судочинства перекладачем є особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного або письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими.

Перекладач допускається ухвалою суду за клопотанням особи, яка бере участь у справі, або призначається з ініціативи суду. Суд забезпечує особі перекладача, якщо дійде висновку, що особа внаслідок неспроможності оплатити послуги перекладача буде позбавлена судового захисту.

За завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладач несе кримінальну відповідальність.

Стаття 11

1. Сторони зобов'язуються визнавати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право використовувати своє прізвище, (по батькові) та ім'я мовою меншини, а також право на їх офіційне визнання відповідно до умов, передбачених у їх правових системах.

2. Сторони зобов'язуються визнавати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право публічно виставляти вивіски, написи та іншу інформацію приватного характеру мовою її національної меншини.

3. В місцевостях, де традиційно проживають особи, які належать до національної меншини, або де вони складають значну частину населення, Сторони намагаються, в рамках своїх правових систем, в тому числі, у разі необхідності, угод з іншими державами, і враховуючи їхнє конкретне становище, використовувати традиційні місцеві назви, назви вулиць та інші топографічні покажчики, призначені для загального користування, також і мовою відповідної меншини, якщо у цьому є достатня необхідність.

Пункт 1

Право на використання національного прізвища, імені та імені по батькові закріплено статтею 12 Закону України «Про національні меншини в Україні»: «Кожний громадянин України має право на національні прізвище, ім'я та по батькові. Громадяни мають право в установленому порядку відновлювати свої національні прізвище, ім'я та по батькові».

Згідно зі статтею 39 Закону «Про мови в Українській РСР» громадяни: «користуються правом іменуватись згідно з національними традиціями. Їхні імена передаються з національної мови українською мовою у транскрипції».

Відповідно до чинного законодавства в документах представників національних меншин, у традиціях яких відсутнє ім'я по батькові, записується тільки ім'я і прізвище.

Пункти 2, 3

Право на написання топонімів, вивісок, написів, іншої інформації мовою

національної меншини гарантується статтями 35 і 38 Закону «Про мови в Українській РСР». У них зазначено, що поряд із українською мовою «топоніми можуть передаватись також національною мовою більшості населення тієї чи іншої місцевості» (стаття 38), а в оголошеннях «поряд з текстом, викладеним українською мовою, може бути вміщено його переклад іншою мовою» (стаття 35).

Відповідно до статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до виключної компетенції сільських, селищних, міських рад віднесено «вирішення відповідно до закону питання про мову (мови), якою користується у своїй роботі Рада, її виконавчий орган та яка використовується в офіційних оголошеннях».

В Україні продовжується процес повернення історичних назв населеним пунктам у місцях компактного проживання національних меншин. Рішення щодо цього приймаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Так, у всіх населених пунктах Герцаївського, Сторожинецького та Глибоцького районів Чернівецької області, де компактно проживають представники румунської національності, встановлено двомовні таблички назв населених пунктів. На всіх загальноосвітніх навчальних закладах із румунською мовою навчання встановлено двомовні вивіски.

Історичні назви повернуто близько 50 населеним пунктам Закарпатської області (Берегівський, Виноградівський, Мукачівський, Ужгородський і Хустський райони), де компактно проживають угорці, та Чернівецької області (Тячівський район), де проживають румуни.

Стаття 12

- 1. Сторони, у разі необхідності, вживають заходів у галузях освіти та наукових досліджень з метою сприяння вивченню культури, історії, мови і релігії своїх національних меншин та більшості населення.**
- 2. У зв'язку з цим Сторони, зокрема, забезпечують належні можливості для підготовки вчителів і доступу до навчальних посібників та сприяють контактам між учнями і вчителями, які належать до різних громад.**
- 3. Сторони зобов'язуються створити особам, які належать до національних меншин, рівні можливості для доступу до освіти всіх рівнів.**

В Україні законодавчо закріплено визнання освіти пріоритетною сферою. Навчання здійснюється за принципово новими узгодженими навчальними планами. Затверджено Державні стандарти початкової освіти та загальної середньої освіти.

У загальноосвітніх закладах України науково-методичне забезпечення навчального процесу реалізується шляхом добровільного вивчення рідної мови, національної культури, традицій як навчальних предметів і факультативів, також запроваджено вивчення курсів краєзнавства, історії рідного краю, історії національностей України.

Протягом 2006–2008 років МОН і Державним фондом фундаментальних досліджень профінансовано низку наукових досліджень, пов'язаних із культурою, історією, мовою та релігією українців і національних меншин України, серед них:

«Дослідження особливостей етнокультурного та географічного чинників Східної Таврії у національному розвитку України» (Мелітопольський державний педагогічний університет);

«Сучасний стан регіональної та етнічної ідентичності в українсько-румунському пограниччі: соціополітологічний аналіз» (Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича);

«Румунська мова в Україні та українська мова в Румунії в контексті сучасних європейських інтеграційних процесів» (Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича);

«Етнокультурні процеси на українсько-білоруському пограниччі» (Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнології НАН України);

«Відродження культурної спадщини кримських татар: мова і література» (Таврійський національний університет ім. В.Вернадського);

«Комунікативні механізми соціальної і етнополітичної консолідації українського суспільства» (Харківський національний університет ім. В.Каразіна);

«Мова та культура: соціолінгвістичний, прагматичний і комунікативний аспекти їх взаємодії. Взаємозв'язок культур двох сусідніх народів (українці та угорці)» (Ужгородський національний університет);

«Етнополітичні трансформації в Україні (західноукраїнські землі в кінці XIX – початку XX ст.)» (Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника);

«Українсько-польські відносини другої половини XIX–XX ст.» (Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника).

Пункт 2

Важливим чинником, що визначає якість освіти, є, по перше, підготовка педагогічних кадрів для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням мовами національних меншин, по друге, створення умов для забезпечення їх стажування, перепідготовки та підвищення кваліфікації.

Українською державою забезпечується й фінансується підготовка педагогічних кадрів для загальноосвітніх закладів із російською, молдовською, кримськотатарською, угорською, польською, румунською, словацькою, болгарською мовами навчання.

Підготовка кадрів для загальноосвітніх навчальних закладів із навчання російською мовою здійснюється у 54 вищих навчальних закладах України, що повністю забезпечує потреби у спеціалістах цього профілю. Зокрема, таку підготовку здійснюють Ужгородський національний університет, Таврійський національний університет ім. В.Вернадського, Кіровоградський педагогічний університет, Рівненський державний гуманітарний університет,

Національний університет «Острозька академія», Рівненський інститут слов'янознавства, Прикарпатський університет ім. В. Стефаника, Волинський державний університет ім. Л. Українки та інші.

Підготовку педагогічних кадрів для навчальних закладів із молдовською і румунською мовою навчання здійснюють Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Білгород-Дністровське педагогічне училище, Ужгородський і Чернівецький національні університети, Педагогічне училище Чернівецького національного університету; з кримськотатарською мовою – Кримський інженерно-педагогічний і Таврійський національний університет; угорською мовою – Ужгородський національний університет, Мукачівський гуманітарно-педагогічний інститут, Закарпатський угорськомовний педінститут м. Берегове; польською мовою – Волинський, Дрогобицький педагогічний університети, Київський, Львівський, Прикарпатський, Східноукраїнський, Хмельницький національні університети; словацькою мовою – Львівський і Ужгородський національні університети, болгарською мовою – Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Київський, Львівський, Одеський національні університети.

Підготовку і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням мовами національних меншин здійснюють однойменні інститути та інститути післядипломної педагогічної освіти в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві й Севастополі.

Крім того, існує практика проходження стажування викладачів вищих навчальних закладах України у вищих навчальних закладах інших країн. Наприклад, викладачі кафедри словацької мови і літератури проходять стажування у вищих навчальних закладах Словаччини – Братиславському університеті ім. Яна Амоса Коменського, Бансько-Бистрицькому університеті ім. Матея Бела, Пряшівському університеті.

Для методистів і вчителів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням мовами національних меншин проводяться науково-методичні семінари. Протягом останніх трьох років проведені:

«Особливості вивчення болгарської мови за новими навчальними програмами і підручниками»;

«Використання сучасних технологій на уроках польської мови і літератури» (жовтень 2007 р., м. Городок Хмельницької області);

«Шляхи реалізації мовної, соціокультурної змістових ліній навчальної програми на уроках кримськотатарської мови у 12-річній школі»;

«Особливості вивчення гагаузької мови у 12-річній школі»;

«Реалізація сучасних технологій та особливості вивчення словацької мови у 12-річній школі»;

«Культурологічний аспект при вивченні російської мови і літератури в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням російською мовою»;

«Формування комунікативної компетентності на уроках польської мови і літератури»;

«Нові технології особистісно зорієнтованого навчання румунської мови і літератури» тощо.

МОН проводить послідовну роботу, спрямовану на покращення навчально-методичного забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів із навчання мовами національних меншин.

Відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти продовжується робота щодо створення підручників, навчальних посібників для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням мовами національних меншин.

Протягом 2006–2008 років видано:

підручники для учнів 6–8 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин із рідних мов, інтегрованого курсу «Література (рідна та зарубіжна)»;

підручники з кримськотатарської мови і літератури для учнів 8 класу;

навчальну програму з гагаузької мови та читання для 1–4 класів;

програму з гагаузької мови для 5–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів, включно й латинською графікою;

навчальні програми з румунської мови та інтегрованого курсу «Література» (румунська та зарубіжна) для 5–12 класів;

румунської мови та читання для 1–4 класів, а також відповідні підручники для 1–4 і 5–7 класів.

Також підготовлено до друку навчальні програми з румунської мови та інтегрованого курсу «Література» (румунська та зарубіжна) для 10–12 класів профільної школи. Створено рукописи підручників для 9 класу.

Відповідно до Протоколу про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти, досліджень та молоді Румунії сторони створили двосторонню комісію експертів для здійснення аналізу відповідності змісту підручників з мови, літератури, історії, географії українською мовою в Румунії та відповідно румунською мовою в Україні, а також для вироблення рекомендацій авторам підручників.

Створено підручники з кримськотатарської мови і літератури для учнів 9 класів і навчальні програми для учнів 10–12 класів профільної школи. На кримськотатарську мову перекладено підручники з історії України, всесвітньої історії, алгебри, геометрії, біології, фізики, хімії, фізичної географії.

Науково-методичною комісією з мов національних меншин науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України схвалено до видання з грифом «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» рукопис навчально-методичного комплексу з гагаузької мови для 1 класу (виконаний латинською графікою).

З метою науково-методичного забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням мовами національних меншин протягом 2008 року було організовано науково-педагогічну експертизу 86 рукописів навчально-методичної літератури.

У 2008 році за державні кошти видано двомовні словники шкільної термінології:

російсько-український та українсько-російський;
угорсько-український та українсько-угорський;
румунсько-український та українсько-румунський;
польсько-український та українсько-польський;
молдовсько-український та українсько-молдовський;
кримськотатарсько-український та українсько-кримськотатарський.

Пункт 3

Держава забезпечує доступність, безоплатність і розвиток дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; надання державних стипендій і пільг учням і студентам.

Особи, які належать до національних меншин, мають рівні з етнічною більшістю можливості доступу до освіти всіх рівнів. Статтею 3 Закону України «Про освіту» проголошено: «Громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин...».

Мережа загальноосвітніх навчальних закладів формується з урахуванням демографічної, етнічної та соціально-економічної ситуації в країні.

Відповідно до освітнього рівня функціонують загальноосвітні навчальні заклади I ступеня (початкова школа), II ступеня (основна школа), III ступеня (старша школа).

Мережа загальноосвітніх навчальних закладів формується за такими принципами:

- доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, які надаються державою;
- рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку;
- відкритий характер освіти, створення умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей та інтересів громадянина;
- соціальний захист дітей.

Формування контингенту учнів загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється за такими принципами:

- рівність усіх громадян країни, а також іноземців, які перебувають в Україні на законних підставах, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак;
- доступність і безоплатність повної загальної середньої освіти в державних і комунальних навчальних закладах;
- вільний вибір загальноосвітнього навчального закладу відповідно до освітньо-культурних і соціальних потреб громадянина;
- відповідальність батьків або осіб, які їх замінюють, за здобуття дитиною загальної середньої освіти.

В Україні створено належні умови для функціонування мережі загальноосвітніх навчальних закладів із навчання або вивчення мовами національних меншин, зокрема румунською, польською, кримськотатарською, словацькою, угорською, молдовською мовами, а також діють навчальні заклади, де вивчаються дві і більше мов.

Інформація щодо виховання, навчання рідною мовою або вивчення рідної мови у загальноосвітніх навчальних закладах наводиться в Таблицях 12.1–5¹.

Вища освіта в Україні спрямована на створення рівних конституційних прав доступу молоді до вищої освіти, розвитку й самореалізації кожного студента як особистості.

Співпраця закладів освіти з відповідними зарубіжними закладами освіти регулюється чинним законодавством України, міжнародними, міждержавними і міжвідомчими угодами та договорами і легалізованими протоколами.

Лише за останні три роки Україною укладено 72 міжурядових і 37 міжвідомчих угод про співпрацю у сфері освіти й науки з 53 країнами світу. Серед них 13 міжурядових угод про визнання й еквівалентність документів про освіту та вчені звання.

Відповідно до чинних угод в Україні здобувають освіту близько 1 тисячі іноземних громадян і близько 2 000 тисяч громадян України навчається за кордоном.

Таблиця 12.1

Дошкільні навчальні заклади

Мови виховання	Кількість закладів	Кількість дітей, які виховуються цією мовою
українська	11 909	966 600
російська	983	164 027
угорська	70	3 168

¹ Більш детальні статистичні данні наводяться у Додатках Частини 3 цієї доповіді.

румунська	39	2 094
молдовська	16	992
кримськотатарська*	—	439
польська*	—	94
німецька*	—	20
заклади з кількома мовами виховання	904	—

* Окремі групи в дошкільних навчальних закладах.

Таблиця 12.2

Загальноосвітні навчальні заклади

Мови навчання або вивчення	Кількість закладів із навчанням цією мовою	Кількість учнів, які навчаються цією мовою	Кількість учнів, які вивчають цю мову як предмет	Кількість учнів, які вивчають цю мову факультативно або в гуртках
українська	16 909	3 608 725	829 601	—
російська	1 199	779 423	1 292 518	165 544
румунська	89	21 671	683	149
угорська	66	16 407	1 337	278
молдовська	6	4 756	1 590	434
кримськотатарська	15	484	17 725	5 153
польська	5	1 389	6 889	4 443
болгарська	—	80	9 592	1 275
словацька	—	79	224	202
гагаузька	—	—	1 400	—
єврейська	—	—	1 292	114
новогрецька	—	—	3 073	248
корейська	—	—	166	20
німецька	—	—	78	39
естонська	—	—	27	—
вірменська	—	—	—	121
чеська	—	—	—	150
караїмська	—	—	—	10
заклади з кількома мовами навчання	1 755	—	—	—

Таблиця 12.3

Професійно-технічні навчальні заклади

Мови навчання	Кількість закладів	Кількість учнів, які навчаються цією мовою
українська	771	358515
російська	35	51685
заклади з двома мовами навчання	113	—

Таблиця 12.4

Вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації

Мови навчання	Кількість студентів, які навчаються цією мовою
українська	381500
російська	59656
угорська	95
румунська	85

Таблиця 12.5

Вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації

Мови навчання	Кількість студентів, які навчаються цією мовою
українська	1 975 030
російська	395 186
угорська	1030

В Україні також функціонують 90 культурно-освітніх центрів (недільних шкіл), в яких вивчаються азербайджанська, білоруська, болгарська, вірменська, єврейська, караїмська, корейська, кримчацька, молдовська, німецька, новогрецька, польська, ромська, татарська, чеська мови, література, історія, культура, традиції народів. Засновниками недільних шкіл є громадські організації національних меншин, органи місцевого самоврядування.

Стаття 13

1. В рамках своїх освітніх систем Сторони визнають за особами, які належать до національних меншин, право створювати власні приватні освітні навчальні заклади і керувати ними.
2. Здійснення цього права не накладає на Сторони ніяких фінансових зобов'язань.

Пункти 1, 2

Право на створення власних приватних освітніх закладів, передбачено Законом України «Про вищу освіту в Україні».

Приватні освітні заклади, засновані з ініціативи зарубіжних організацій, корпорацій, асоціацій, фондів, окремих громадян, підпорядковуються відповідним органам управління освітою.

З 1996 року в Україні функціонує Закарпатський Угорський педагогічний інститут ім. Ф.Ракоці II – вищий навчальний заклад III рівня акредитації недержавної форми власності, заснований Благодійним фондом Закарпатського Угорського педагогічного інституту. Освітню діяльність заклад здійснює на підставі ліцензій і сертифікатів, виданих Міністерством освіти і науки України.

У Дніпропетровську створено жіночий педагогічний коледж «БЕТ-ХАНА» – вищий навчальний заклад I рівня акредитації, що готує вчителів початкових класів.

В Україні також існують Міжнародний Соломонів університет, Слов'янський університет, Міжнародний європейський університет, Київський славістичний університет, 17 приватних дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, заснованих єврейськими громадами,

один – в'єтнамською, а саме:

1. Середній навчально-виховний комплекс «Ор-Авнер», м. Дніпродзержинськ Дніпропетровської обл.;
2. Навчально-виховне об'єднання «Дошкільний заклад – спеціалізована школа I–III ступенів «Ор-Авнер», м. Кіровоград;
3. Навчально-виховний комплекс «Ор-Авнер», м. Полтава;
4. Навчально-виховний комплекс «Хабад Любавич», м. Полтава;
5. Навчально-виховний комплекс «Дитячий садок – загальноосвітня спеціалізована школа I–III ступенів «Ор-Авнер», м. Чернігів;
6. Навчально-виховний комплекс «Хабад», м. Херсон;
7. Спеціалізована школа з поглибленим вивченням англійської мови та івриту «Ор-Авнер», м. Кривий Ріг Дніпропетровської обл.;
8. Житомирська приватна гімназія «Ор-Авнер» при єврейській громаді м. Житомира;
9. Приватна спеціалізована школа «Хабад Любавич» із поглибленим вивченням англійської мови та івриту, м. Запоріжжя;
10. Єврейська середня школа «Бейт-Менахем», м. Луганськ;
11. Приватні школи «Ор-самеах» і «Хабад», м. Одеса;
12. Приватний ліцей «Шаалавім», м. Харків;
13. Хмельницька Єврейська школа, м. Хмельницький;
14. Черкаська приватна загальноосвітня школа № 770 із вивченням івриту;
15. Приватний дошкільний навчальний заклад для дітей єврейської національності, м. Запоріжжя;
16. Дитячий садок із вивченням івриту, м. Луганськ;
17. Приватний навчальний заклад «Хабад» для дітей єврейської національності (дошкільна освіта та 1 клас), м. Севастополь;
18. Загальноосвітній навчально-виховний комплекс – спеціалізована школа I ст. «Муа-Суан» із поглибленим вивченням в'єтнамської мови та культури, м. Харків.

Стаття 14

1. Сторони зобов'язуються визнати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право вивчати мову своєї меншини.

У місцевостях, де традиційно проживають особи, які належать до національних меншин, або де вони складають значну частину населення, Сторони, у разі достатньої необхідності, намагаються забезпечити, по можливості та в рамках своїх освітніх систем, особам, які належать до цих меншин належні умови для викладання мови відповідної меншини або для навчання цією мовою.

3. Пункт 2 цієї статті застосовується без шкоди для вивчення офіційної мови або викладання цією мовою.

Пункти 1, 2

Громадяни України незалежно від статі, расової, національної належності, соціального і майнового стану, місця проживання тощо мають право на освіту. Крім того, громадянам України, які належать до національних меншин, надаються можливості для задоволення їх освітніх

потреб рідною мовою.

Стаття 53 Конституції України проголошує право на навчання рідною мовою: «Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства». Це право передбачено також статтею 6 Закону України «Про національні меншини в Україні» та статтею 25 Закону «Про мови в Українській РСР»: Україна «гарантує кожній дитині право на виховання і одержання освіти національною мовою. Це право забезпечується створенням мережі дошкільних установ та шкіл з вихованням і навчанням українською та іншими національними мовами».

Стаття 26 Закону «Про мови в Українській РСР» проголошує: «у місцях компактного проживання громадян інших національностей можуть створюватись дитячі дошкільні установи, де виховання дітей ведеться їхньою національною або іншою мовою». Відповідно до статті 27 цього закону «У місцях компактного проживання громадян інших національностей можуть створюватись загальноосвітні школи, навчальна і виховна робота в яких ведеться їхньою національною або іншою мовою. У цих місцевостях, у загальноосвітніх школах можуть створюватись окремі класи, в яких навчальна і виховна робота здійснюється відповідно українською мовою або мовою населення іншої національності».

Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» (стаття 32) визначає, що «забезпечення у межах наданих повноважень доступності і безоплатності освіти та медичного обслуговування на відповідній території, можливості навчання в школах державною та рідною мовами, вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національно-культурні товариства» належить до компетенції виконавчих органів сільських, селищних, міських рад.

В Україні існує мережа виховних і навчальних закладів із навчанням мовами національних меншин – дошкільні заклади, загальноосвітні навчальні заклади, вищі учбові заклади (вузи).

У системі освіти відбувається планомірний процес приведення шкіл із різними мовами викладання у відповідність із національним складом населення регіонів.

Діяльність навчальних закладів із мовою національних меншин здійснюється в контексті діючого законодавства, створення рівних умов для громадян у здобутті освіти, дотримання державних вимог щодо змісту, рівня і обсягу освіти, стимулювання творчого пошуку науковців і педагогів, можливості індивідуального й професійного становлення суб'єктів навчання.

Пункт 3

Вектор сучасної політики нашої держави спрямований на подальшу розбудову сучасної національної освіти, трансформацію та інтеграцію

освітньої системи у європейське й світове співтовариство.

Головні зусилля держави спрямовуються на опанування всім населенням країни державною мовою, зміну соціально-психологічних стереотипів, пов'язаних із мовно-культурними орієнтаціями, підвищення суспільного престижу української мови.

За особами, які належать до національних меншин, українська держава визнає право на збереження й розвиток своєї ідентичності, культурної, мовної та релігійної самобутності й зобов'язується захищати їхні права та свободи.

В Україні виховання й навчання осіб із числа національних меншин здійснюється державною українською мовою та рідною мовою національних меншин. Державна мова як навчальний предмет на постійній основі обов'язкова для вивчення в усіх навчальних закладах країни на всій її території.

Громадянам, які належать до національних меншин, гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у навчальних закладах усіх форм власності або через громадські організації національних меншин.

Навчання мовою національної меншини або її вивчення, або викладання цією мовою не повинно зашкоджувати вивченню української мови, оскільки знання її є одним із чинників соціальної злагоди, а також інтеграції осіб із числа національних меншин в українське суспільство.

МОН проводить цілеспрямовану та систематичну роботу з виконання статті 10 Конституції України, рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. №10-рп/99 щодо забезпечення всебічного розвитку й функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

Саме на це спрямоване прийняття і виконання галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки.

Мета Програми – забезпечення рівного доступу до якісної освіти всім громадянам України незалежно від національності, підвищення їх конкурентоспроможності при вступі (проведенні зовнішнього незалежного оцінювання) та у процесі навчання у вищих учбових закладах, повноцінна їх інтеграція в українське суспільство.

Збільшення часу на вивчення державної мови відбувається не за рахунок мов національних меншин, а за рахунок варіативної складової навчальних планів. Твердження про зменшення навчальних годин на вивчення мов національних меншин не відповідає дійсності.

Відповідно до розпорядження Уряду України від 16 жовтня 2008 р. № 1352, за бажанням випускників навчальних закладів системи загальної

середньої освіти з навчання мовами національних меншин забезпечення перекладом тестових завдань (за винятком тесту з української мови та літератури) на відповідні мови національних меншин відбуватиметься по 2009 рік включно. За дворічний перехідний період вживатимуться всі необхідні заходи для успішної підготовки випускників цих закладів до зовнішнього незалежного оцінювання. При цьому державна підсумкова атестація (випускні іспити у загальноосвітніх навчальних закладах) як і раніше відбуватиметься мовою навчання.

Звертаємо увагу на некоректність твердження про заходи, спрямовані на зменшення кількості загальноосвітніх навчальних закладів і класів із навчання мовами національних меншин. На сьогодні для України характерним є зменшення загальної кількості загальноосвітніх закладів у цілому. Ця ситуація пов'язана з демографічною кризою і значним зменшенням кількості населення країни (майже на 6 млн. осіб за останні 20 років). При цьому, ця криза у першу чергу позначилася на навчальних закладах із українською мовою навчання.

Показовими в цьому відношенні є статистичні дані про загальну кількість загальноосвітніх закладів України за останні три навчальні роки. Так, у 2006/2007 навчальному році в країні функціонувало 20 443 заклади, у 2007/2008 – 20 265 закладів, у 2008/2009 – 20 045 закладів.

Стаття 15

Сторони створюють необхідні умови для ефективної участі осіб, які належать до національних меншин, у культурному, соціальному та економічному житті і в державних справах, зокрема у тих, що їх стосуються.

Статтею 5 Закону «Про національні меншини в Україні» забезпечується врахування інтересів і потреб національних меншин законодавчою і виконавчою владою, органами місцевого самоврядування через постійно діючі комісії з питань міжнаціональних відносин і дорадчі органи з представників національних меншин.

Так, з метою залучення громадських організацій національних меншин до процесу прийняття органами державної влади управлінських рішень щодо етнонаціонального розвитку, створено Раду з питань етнонаціональної політики при Президентові України та Раду Всеукраїнських громадських організацій при Держкомнацрелігій. Ці консультативно-дорадчі органи виступають опосередковуючою ланкою між органами державної влади та громадськими організаціями при вирішенні питань задоволення потреб національних меншин України.

При управлінні освіти і науки Закарпатської облдержадміністрації діє дорадчий орган – Центр координації діяльності угорськомовних навчальних закладів Закарпатської області. Основним завданням Центру є консолідація зусиль управління освіти і науки, Інституту післядипломної педагогічної освіти, наукових центрів, редакції угорськомовних підручників «Світ», угорських громадських організацій для вдосконалення навчально-виховного

процесу в загальноосвітніх навчальних закладах із угорською мовою навчання.

Питанням участі національних меншин у культурному, соціальному та економічному житті країни приділяють увагу Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин; Секретаріат Президента України; Кабінет Міністрів України (Управління гуманітарної політики), Держкомнацрелігій та його структурні підрозділи на місцях.

Державні органи влади України здійснюють заходи з повернення в Україну осіб, депортованих за національною ознакою та забезпечення їх участі в економічному, соціальному, культурному житті країни.

Повернення та облаштування депортованих здійснюється на основі постанов і програм Кабінету Міністрів України, а також Уряду Автономної Республіки Крим. Центральним органом у вирішенні питань повернення та облаштування депортованих є Держкомнацрелігій, а в Автономній Республіці Крим (АРК) – Республіканський комітет АРК у справах міжнаціональних відносин та депортованих громадян.

На комплексне вирішення питань соціального, економічного і культурно-освітнього характеру осіб, депортованих за національною ознакою, спрямована Програма розселення та облаштування депортованих кримських татар та осіб інших національностей, що повернулися на проживання в Україну, їх адаптації та інтеграції в українське суспільство на період до 2010 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 637 від 11 травня 2006 року.

Закон України «Про вибори народних депутатів України» передбачає, що будь-які прямі чи непрямі привілеї або обмеження виборчих прав громадян України за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками забороняються. Вибори депутатів є рівними: громадяни України беруть участь у виборах депутатів на рівних засадах. Вибори депутатів здійснюються на засадах пропорційної системи з обранням депутатів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків політичних партій.

Згідно з Законом України «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» вибори депутатів сільських, селищних, міських, районних у містах, районних, обласних рад, а також сільських, селищних, міських голів є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виборчий процес здійснюється на засадах: вільного і рівноправного висування кандидатів; рівності можливостей для всіх кандидатів у проведенні виборчої кампанії; неупередженості до кандидатів з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих

органів.

Будь-які квоти за мовною чи національною ознакою національним законодавством не передбачені. Забезпечення політичних прав обумовлюється передовсім особистісними рисами кандидатів: їхньою фаховістю, громадською активністю, популярністю серед населення тощо.

Згідно з законодавством, іноземці й особи без громадянства, які перебувають в Україні, не мають права брати участь у виборах і референдумах.

Статтею 9 Закону «Про національні меншини в Україні» проголошено: «Громадяни України, які належать до національних меншин, мають право, відповідно, обиратися або призначатися на рівних засадах на будь-які посади до органів законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого і регіонального самоврядування, в армії, на підприємствах, в установах і організаціях».

Представники національних меншин достатньо інтегровані в українське суспільство про що свідчить факт реалізації ними своїх прав щодо участі у діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, місцевого самоврядування¹.

Важливою є проблема представництва кримських татар в органах виконавчої влади. Рада міністрів АРК надає допомогу в одержанні освіти, підвищенні кваліфікації й просуванню по службі в органах виконавчої влади і органах місцевого самоврядування фахівців із числа кримських татар. Усі питання, пов'язані з кадровими переміщеннями, включно й призначеннями на керівні посади, вирішуються в АРК винятково відповідно до Закону України «Про державну службу». При цьому Рада міністрів АРК постійно звертає увагу керівників виконкомів міських рад і райдержадміністрацій на необхідність активнішого залучення фахівців із числа депортованих громадян для участі в конкурсах на заміщення вакантних посад. Усього кількість державних службовців кримськотатарської національності складає 400 осіб (7,9 %), із них в органах центральної виконавчої влади АРК – 104 (8,4 %), у районних державних адміністраціях АРК – 178 (12,5 %), в органах місцевого самоврядування – 114 (4,8 %), у Фонді майна АРК – 4 (4,3 %).

Кримські татари обрані депутатами Верховної Ради України – 1 особа (народний депутат України); Верховної Ради АРК – 7 осіб; міських і районних рад – 125 осіб (за списком Народного Руху України), 2 (за списком Кримськотатарського блоку), 8 (за списком БЮТ), 2 (за списками інших партій); селищних і сільських рад – понад 900 осіб. З 309 обраних селищних і сільських голів 24 (7,7%) складають кримські татари. Загалом частка депутатів-кримських татар у депутатському корпусі Автономної Республіки Крим перевищує 15 %.

Згідно з законодавством України в жодному офіційному документі, що

---

¹ Інформацію про це докладно подано в Другій доповіді України про виконання Рамкової конвенції про захист національних меншин.

містить особисті відомості про особу, не фіксується національна приналежність (національність) особи. Оприлюднення інформації про свою національність є індивідуальним і суто добровільним виявленням особи.

Стаття 16

Сторони утримуються від вжиття заходів, які змінюють пропорційний склад населення в місцевостях, де проживають особи, які належать до національних меншин, і які спрямовані на обмеження прав і свобод, що випливають з принципів, проголошених у цій Рамковій конвенції.

Україна не вживає заходів, спрямованих на обмеження прав і свобод національних меншин. Відповідно до статті 22 Конституції України «При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод».

Не вживаються також заходи, які змінюють пропорційний склад населення в місцевостях, де проживають особи з числа національних меншин.

Статтею 10 Закону «Про національні меншини в Україні» проголошено: «Держава гарантує національним меншинам право на збереження життєвого середовища у місцях їх історичного й сучасного розселення. Питання про повернення на територію України представників депортованих народів вирішуються відповідними законодавчими актами та договорами України з іншими державами».

Положення Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», визначають систему та гарантії місцевого самоврядування, засади організації та діяльності його органів. Згідно зі статтею 3 цього закону «будь-які обмеження права громадян України на участь у місцевому самоврядуванні залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на відповідній території, за мовними чи іншими ознаками забороняються».

Цим же законом місцевим державним адміністраціям делеговано повноваження щодо підготовки й внесення на розгляд місцевих рад проектів програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних районів і областей, цільових програм із інших питань, а в місцях компактного проживання національних меншин – програм їх національно-культурного розвитку.

Стаття 17

1. Сторони зобов'язуються не перешкоджати здійсненню права осіб, які належать до національних меншин, встановлювати і підтримувати вільні та мирні транскордонні контакти з особами, які на законних засадах перебувають в інших державах, зокрема з тими особами, з якими їх об'єднують спільні етнічні, культурні, мовні або релігійні ознаки чи спільна культура спадщина.

2. Сторони зобов'язуються не перешкоджати здійсненню права осіб, які належать до національних меншин, брати участь у діяльності неурядових організацій як на

національному, так і на міжнародному рівнях.

Пункт 1

Українське законодавство гарантує право щодо вільних транскордонних контактів національних меншин із особами, з якими їх об'єднують спільні етнічні, культурні, мовні або релігійні ознаки чи культурна спадщина.

Згідно зі статтею 15 Закону «Про національні меншини в Україні» «Громадяни, які належать до національних меншин, національні громадські об'єднання мають право у встановленому в Україні порядку вільно встановлювати і підтримувати зв'язки з особами своєї національності та їх громадськими об'єднаннями за межами України, одержувати від них допомогу для задоволення мовних, культурних, духовних потреб, брати участь у діяльності міжнародних неурядових організацій».

На практиці ці положення реалізуються шляхом сприяння органами виконавчої влади у забезпеченні організації робочих поїздок представників громадських організацій національних меншин для участі у міжнародних конференціях, семінарах, нарадах, а також у налагодженні їх співробітництва з міжнародними неурядовими організаціями та громадськими організаціями національних меншин інших держав.

Крім того, органи місцевої влади прикордонних областей (наприклад, Закарпатської, Львівської, Чернівецької, Одеської, Харківської, Луганської) сприяють налагодженню контактів осіб із числа національних меншин із їх етнічними батьківщинами.

Налагодженню транскордонних контактів осіб із числа національних меншин із особами, з якими їх об'єднують спільні етнічні, культурні, мовні або релігійні ознаки чи культурна спадщина сприяють міждержавні угоди про правила місцевого прикордонного руху. Такі укладено з Угорщиною, Польщею та Словаччиною.

Пункт 2

Україна не перешкоджає реалізації права осіб, які належать до національних меншин, у діяльності неурядових організацій як на національному, так і на міжнародному рівнях.

На національному рівні діють такі неурядові громадські організації національних меншин: Конгрес національних громад України, який об'єднує близько 200 організацій, Асоціація національно-культурних товариств України (300 організацій), Федерація грецьких товариств України (110 організацій), Демократична спілка угорців (110 організацій), Спілка поляків України (95 організацій), Всеукраїнська громадська організація «Центр об'єднання та захисту прав ромів», Асоціація єврейських громадських організацій та общин України (ВААД) та інші.

На міжнародному рівні діють Всеукраїнський Єврейський Конгрес, Міжнародна громадська організація «Товариство німців «Відергебурт»,

Міжнародна громадська організація «Український єврейський комітет», Міжнародна організація ромів «КЭТАНЭ», Представництво «Всесвітнього Конгресу Азербайджанців» в Україні.

Стаття 18

- 1. Сторони намагаються, у разі необхідності, укласти двосторонні та багатосторонні угоди з іншими державами, зокрема сусідніми, з метою забезпечення захисту осіб, які належать до відповідних національних меншин.**
- 2. У разі необхідності Сторони вживають заходів для заохочення транскордонного співробітництва.**

Пункти 1, 2

Відповідно до статті 17 Закону України «Про національні меншини в Україні» держава сприяє розвитку міжнародного співробітництва у забезпеченні й захисті прав та інтересів національних меншин шляхом укладання й реалізації багатосторонніх і двосторонніх договорів.

Захист прав національних меншин гарантовано такими міждержавними угодами України: Договір про дружбу, співробітництво та партнерство між Україною і Російською Федерацією (стаття 12), Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією (стаття 13), Договір про добросусідство, дружні відносини та співробітництво між Україною та Словацькою Республікою (стаття 18), Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорською Республікою, Угода між Україною та ФРН про співробітництво у справах осіб німецького походження, які проживають в Україні.

Міжнародно-правові акти доповнюються спеціальними угодами про співробітництво з питань захисту прав національних меншин, які передбачають взаємні зобов'язання сторін щодо забезпечення прав і сприяння духовно-культурному розвитку відповідної національної меншини в Україні та українців в цих країнах.

13 квітня 2008 року міністрами закордонних справ України та Республіки Молдова парафровано Угоду між Україною та Республікою Молдова про співробітництво у забезпеченні прав осіб, які належать до національних меншин.

4 червня 2008 року підписано Угоду про співробітництво між Державним комітетом України у справах національностей та релігій і Уповноваженим у справах релігій та національностей Ради Міністрів Республіки Білорусь.

З метою реалізації міждержавних і міжвідомчих угод про співробітництво в Україні продовжують діяти двосторонні міжурядові комісії з питань задоволення прав національних меншин – Українсько–Угорська, Українсько–Словацька, Українсько–Румунська комісії з питань забезпечення прав національних меншин. Українську частину цих комісій очолює Голова Держкомнацрелігій.

Ще одним механізмом двостороннього співробітництва між Україною та Румунією є Українсько–Румунська Спільна Президентська Комісія, створена 2 лютого 2006 року. В рамках цієї Комісії функціонує Комітет співробітництва з питань культури, освіти національних меншин та громадської інформації. В складі Комітету створена Робоча група з питань національних меншин, яку очолює Голова Держкомнацрелігій.

1 грудня 2006 року в м. Києві відбулося перше спільне засідання Підкомітету з питань гуманітарного співробітництва Українсько–Російської міждержавної комісії, Українську частину якого очолює Міністр освіти і науки України. В рамках Підкомітету діє Підкомісія з питань співробітництва у галузі культурно-мовних потреб українців в Російській Федерації та росіян в Україні.

Сутність діяльності зазначених комісій полягає в тому, щоб за згодою сторін надавати рекомендації урядам обох країн стосовно покращення становища відповідних національних меншин. За результатами засідань, Сторони підписують протокол, на виконання якого кожна зі Сторін затверджує план заходів із реалізації його положень. До складу комісій входять фахівці компетентних органів виконавчої влади обох країн і представники громадських організацій національних меншин.

У межах прикордонного співробітництва і домовленостей, зафіксованих у рамкових угодах, здійснюється співпраця й обмін досвідом роботи між органами місцевої влади і органами місцевого самоврядування Закарпатської області та Кошицького і Пряшівського країв Словацької Республіки. (Угода про торговельно-економічне, науково-технічне та культурне співробітництво між Закарпатською областю і Кошицьким самоврядним краєм Словацької Республіки від 24 жовтня 2006 року та Угода про співробітництво між Закарпатською областю та Пряшівським самоврядним краєм Словацької республіки від 15 березня 2006 року).

Встановлено прями контакти між закладами освіти, культури, медицини, вищими навчальними закладами I–IV рівнів акредитації, релігійними організаціями, представниками малого та середнього бізнесу в забезпеченні культурних, освітніх, духовних соціально-економічних потреб української національної меншини у Кошицькому і Пряшівському краях Словаччини та словацької меншини в Закарпатті.

У 2007 році в Закарпатській області проведені Дні добросусідства на українсько-словацькому кордоні, в рамках яких підписано Меморандум про співпрацю між Закарпатською областю і Кошицьким самоврядним краєм і Програму співробітництва між Закарпатською областю та Пряшівським самоврядним краєм.

У контексті комплексного розвитку сусідніх прикордонних регіонів відбувається реалізація програм сусідства «Україна – Польща – Білорусь», «Україна – Словаччина – Угорщина» та «Україна – Румунія».

Закарпатська область продовжує працювати над підготовкою нових довгострокових програм сусідства: «Україна – Словаччина – Угорщина – Румунія» та «Україна – Польща – Білорусь».

Стаття 19

Сторони зобов'язуються поважати та здійснювати принципи, проголошені у цій Рамковій конвенції, вдаючись, у разі необхідності, тільки до таких обмежень чи відступів від зобов'язань, які передбачені міжнародними правовими документами, зокрема Конвенцією про захист прав і основних свобод людини, і які можуть застосовуватися до прав і свобод, що впливають з вищезазначених принципів.

Україна ратифікувала Рамкову конвенцію без застережень. Тож національним законодавством України не передбачено відступи й обмеження щодо зобов'язань, передбачених цим міжнародним актом.

Розділ III

Стаття 20

Здійснюючи права і свободи, що впливають із принципів, проголошених у цій Рамковій конвенції, будь-яка особа, яка належить до національної меншини, поважає національне законодавство та права інших осіб, зокрема тих, що складають більшість населення або належать до інших національних меншин.

Стаття 21

Ніщо у цій Рамковій конвенції не може тлумачитись як таке, що передбачає будь-яке право займатися будь-якою діяльністю або вчинювати будь-які дії, які суперечать основним принципам міжнародного права, і, зокрема, принципам суверенної рівності, територіальної цілісності та політичної незалежності держав.

Статтею 2 Закону «Про національні меншини в Україні» проголошено: «Громадяни України всіх національностей зобов'язані дотримуватися Конституції та законів України, оберігати її державний суверенітет і територіальну цілісність, поважати мови, культури, традиції, звичаї, релігійну самобутність українського народу та всіх національних меншин».

Розділ V

Стаття 30

1. Будь-яка держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи присудження може визначити територію (території), за міжнародні відносини якої вона несе відповідальність і до якої застосовуватиметься ця Рамкова конвенція.

2. Будь-яка держава може в будь-який інший час після цього заявою на ім'я Генерального секретаря Ради Європи поширити дію цієї Рамкової конвенції на будь-яку іншу територію, визначену в цій заяві. Щодо такої території Рамкова конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може стосовно будь-якої території, визначеної в цій заяві, бути відкликана шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря. Відкликання набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Положення Рамкової конвенції чинні на всій території України.

ЧАСТИНА 3. ДОДАТКИ

Задоволення освітніх потреб російської національної меншини в Україні¹

Для задоволення освітніх потреб російської національної меншини в Україні створено розгалужену мережу загальноосвітніх навчальних закладів (Таблиця 1).

У 2008/2009 навчальному році в Україні функціонує 20 045 загальноосвітніх навчальних закладів, в яких навчаються 4 438 383 учні. З них 1 199 загальноосвітніх початкових закладів із навчанням російською мовою (403 719 учнів) і 1 628 – з навчанням українською й російською мовами (російською мовою навчаються 368 594 учні). Працюють також школи з навчанням трьома мовами (українською, російською та кримськотатарською; українською, російською та румунською; українською, російською та болгарською; українською, російською та молдовською).

Крім того, російську мову як предмет вивчають 1 292 518 учнів, факультативно або в гуртках – 165 544 учні.

Загалом у загальноосвітніх навчальних закладах України російською мовою навчаються 779 423 учні.

Таблиця 1

Динаміка мережі загальноосвітніх навчальних закладів з навчання російською мовою, вивчення російської мови як предмета, факультативно або в гуртках

	Навчальні роки		
	2006/2007	2007/2008	2008/2009
Всього загальноосвітніх навчальних закладів	20 443	20 265	20 045
Загальноосвітні навчальні заклади з навчання російською мовою	1 305	1 253	1 199
Загальноосвітні навчальні заклади з навчання українською та російською мовою	1 860	1 729	1 628
Кількість учнів, які навчаються російською мовою	957 868	862 674	779 423
Кількість учнів, які вивчають російську мову як предмет	1 441 390	1 354 348	1 292 518
Кількість учнів, які вивчають російську мову факультативно або в гуртках	192 768	193 712	165 544

Міністерством освіти і науки України розроблено багатоваріантні навчальні плани, які враховують особливості викладання російської мови та літератури у різних типах навчальних закладів, а саме:

¹ Інформація Міністерства освіти і науки України станом на 1 січня 2009 року.

– для загальноосвітніх навчальних закладів із українською мовою навчання з вивченням російської мови;

– для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською чи іншою мовою національних меншин;

– для спеціалізованої школи з навчанням російською чи іншою мовою національних меншин і поглибленим вивченням іноземних мов.

Для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою міністерством запропоновано два варіанти типових навчальних планів. Одним із них передбачено вивчення російської мови або інших мов національних меншин як предмета в інваріантній складовій у 1–12 класах по 2 години на тиждень; за другим – ці мови вивчаються за бажанням учнів та їх батьків за рахунок варіативної складової (починаючи з 1 або 5 класу і до 12-го включно). Така варіативність надала можливість урахувати регіональні особливості населення України.

Для усіх типів загальноосвітніх навчальних закладів з 12-річним терміном навчання розроблено нові навчальні програми з української мови (читання) і російської мови (читання) для початкової школи; навчальні програми з української мови і літератури, російської мови та інтегрованого курсу «Література» (російська та зарубіжна) для основної та старшої школи, навчально-методичні посібники, зошити, дидактичні матеріали, словники.

У зв'язку з переходом загальноосвітніх навчальних закладів України на 12-річний термін навчання, включно й закладів із навчання мовами національних меншин, відбувається реформування й оновлення змісту освіти. Відповідно до затверджених Державних стандартів базової та повної загальної середньої освіти протягом 2004–2007 років підготовлено й видано за державні кошти та кошти видавництва шість навчальних програм, 32 назви підручників, 21 назву навчальних посібників, хрестоматії для 1–4 та 5–12 класів із російської мови, інтегрованого курсу «Література (російська та зарубіжна)», української мови для загальноосвітніх закладів із навчанням російською мовою та української літератури для загальноосвітніх закладів із навчання мовами національних меншин, а також перекладено підручники з усіх навчальних дисциплін відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Протягом 2008 року продовжено роботу з забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів із навчання мовами національних меншин підручниками та іншою навчально-методичною літературою. Так, створено й видано 16 назв підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів із навчання мовами національних меншин із російської мови, інтегрованого курсу «Література (російська та зарубіжна)», а також української мови і літератури для загальноосвітніх закладів із навчанням російською мовою та перекладні. Проводиться відповідна робота щодо забезпечення підручниками учнів 9 класів.

Підручники-переможці Всеукраїнського конкурсу рукописів

підручників для 5–8 класів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти отримали відповідний гриф Міністерства освіти і науки України та видані за кошти Державного бюджету України.

З метою підвищення рівня володіння державною мовою учнями загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням мовами національних меншин, поліпшення підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання, засвоєння термінології у межах шкільної програми Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти підготовлено та видано «Українсько-російський, російсько-український словник термінології» (упоряд. О.Дубовик та ін.), що отримав відповідний гриф Міністерства освіти і науки України.

Загальноосвітні навчальні заклади з навчанням російською мовою забезпечені підручниками на 100 %.

Для вчителів російської мови і літератури виходять журнали «Всесвітня література в середніх навчальних закладах України» (українською та російською мовами); «Российская словесность в школах Украины» та «Русское просвещение» (російською мовою).

В Україні функціонує 919 державних професійно-технічних навчальних закладів, із них у 35 закладах викладання всіх предметів здійснюється російською мовою. Кількість учнів, які навчаються російською мовою, становить 51,4 тис. осіб або 12,5 % від загального контингенту учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Викладання російською мовою всіх предметів здійснюється в Автономній Республіці Крим у 29, а у м. Севастополі – у 6 професійно-технічних навчальних закладах.

Частково російською мовою викладаються предмети в областях: Дніпропетровській – у 3, Донецькій – у 19, Запорізькій – в 11, Луганській – у 63, Одеській – у 13, Харківській – у 4 професійно-технічних навчальних закладах.

Ці професійно-технічні навчальні заклади забезпечені достатньою кількістю підручників із загальноосвітніх дисциплін і дисциплін професійно-технічного циклу.

Вищі навчальні заклади, які пропонують здобуття освіти російською мовою, знаходяться переважно в Луганській, Донецькій, Харківській, Дніпропетровській, Одеській областях та в Автономній Республіці Крим.

Підготовка студентів проводиться за всіма освітніми напрямками.

У 2007/2008 навчальному році у вищих навчальних закладах України I–II рівнів акредитації російською мовою навчалось 59 656 студентів, що становить близько 13,5 % від їх загальної кількості. У вищих навчальних закладах України III–IV рівнів акредитації російською мовою навчалось 395 186 студентів, що становить близько 16,7 % від загальної кількості.

Підготовка педагогічних кадрів для загальноосвітніх навчальних закладів із російською мовою викладання здійснюється 20 вищими навчальними закладами I–II рівнів акредитації та 34 вищими навчальними закладами III–IV рівнів акредитації в усіх адміністративно-територіальних одиницях України. Вищі навчальні заклади готують учителів російською мовою викладання за гуманітарним, природничим, соціальним напрямами.

Реалізація державної політики у сфері облаштування депортованих кримських татар та осіб інших національностей, їх адаптації та інтеграції в українське суспільство

За оперативними даними Міністерства внутрішніх справ України (відділів віз і реєстрації громадян), в Україну на постійне місце проживання повернулося й проживає 265,204 тис. осіб, депортованих за національною ознакою – кримські татари, вірмени, болгары, греки, німці. Найбільша їх кількість проживає в Автономній Республіці Крим (АР Крим) – 253,954 тис. осіб, у м. Севастополі – 5,750 тис. осіб, у Херсонській області – 5,5 тис. осіб.

В АР Крим сформувалося 300 масивів компактного проживання депортованих осіб, у тому числі шість вірменських, грецьких, болгарських і німецьких поселень. Найбільше репатріантів проживає у м. Сімферополі, Сімферопольському, Білогірському, Бахчисарайському, Джанкойському, Кіровському, Красногвардійському та Ленінському районах АР Крим. У Херсонській області значна кількість кримських татар мешкає у Генічеському районі.

Для розв'язання складних соціально-економічних проблем депортованих осіб ухвалюються державні програми, видаються постанови, розпорядження, доручення Президента України та Кабінету Міністрів України, а також нормативно-правові акти Верховної Ради АР Крим і Ради міністрів АР Крим.

На сьогодні розв'язання нагальних проблем репатріантів здійснюється відповідно до постанов Кабінету Міністрів України:

- від 17 грудня 2003 року №1952 «Про затвердження Порядку забезпечення депортованих осіб та членів їх сімей, які повернулися в Україну, житлом, збудованим або придбаним за рахунок бюджетних коштів»;
- від 13 травня 2004 року №626 «Про заходи щодо задоволення соціальних потреб депортованих кримських татар та осіб інших національностей, які повернулися в Україну на постійне проживання»;
- від 11 травня 2006 року №637 «Про затвердження Програми розселення та облаштування депортованих кримських татар і осіб інших національностей, що повернулися в Україну на проживання, їх адаптації та інтеграції в українське суспільство на період до 2010 року».

Щорічно у Державному бюджеті України та бюджеті АР Крим за окремими бюджетними програмами передбачаються кошти на облаштування депортованих осіб. Бюджетні кошти направляються, головним чином, на будівництво житла, інженерних комунікацій, об'єктів соціально-культурного призначення.

Зокрема, на реалізацію заходів Програми розселення та облаштування депортованих кримських татар і осіб інших національностей, що повернулися на проживання в Україну, їх адаптації та інтеграції в українське суспільство на період до 2010 року у Державному бюджеті України у 2006–2007 роках було передбачено по 71 млн. 400 тис. грн. на кожний рік, у 2008 –

71 млн. 420 тис. 800 грн., а у бюджеті АР Крим у 2006 році – 5 млн. грн., у 2007 – 6 млн. грн., у 2008 – 4 млн. 100 тис. грн.

Прикладом ефективної політики держави щодо процесу інтеграції в українське суспільство депортованих осіб є, зокрема, активна участь кримських татар у культурному, соціальному та економічному житті країни, а також створення умов для їхньої участі у діяльності органів законодавчої й виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

У результаті виборів до Верховної Ради України було обрано одного представника кримських татар, сім представників кримських татар стали депутатами Верховної Ради АР Крим, 125 – депутатами міських і районних рад. З 309 обраних селищних і сільських голів 24 (7,7 %) є кримські татари. Загалом частка депутатів-кримських татар у депутатському корпусі Автономної Республіки Крим складає понад 15 %.

У республіканських органах виконавчої влади АР Крим, включно й Раді міністрів автономії, міністерствах і комітетах, на сьогодні працює 140 державних службовців із числа депортованих за національною ознакою осіб та їхніх нащадків (12,9 % від загальної кількості працюючих у зазначених відомствах).

На посадах державних службовців I–III категорій у республіканських органах виконавчої влади працює 27 державних службовців із числа депортованих за національною ознакою осіб та їхніх нащадків; із них: один – Перший заступник голови Ради міністрів АР Крим, один – міністр та три – голови республіканських комітетів.

У районних державних адміністраціях і виконавчих органах місцевих рад – працюють 165 державних службовців із числа депортованих за національною ознакою осіб та їхніх нащадків, що складає 12,4 % від загального числа працюючих.

У 14-ти районних державних адміністраціях АР Крим із числа депортованих осіб та їхніх нащадків на посадах голів, перших заступників і заступників голів райдержадміністрацій працює 18 осіб, із них два – на посаді голів райдержадміністрацій.

Іншим, не менш важливим аспектом для успішної інтеграції та соціально-культурної адаптації депортованих осіб, є створення умов для виховання та навчання рідною мовою.

Зокрема, для задоволення освітніх потреб кримських татар у дошкільних навчальних закладах функціонують 26 груп (486 дітей) із кримськотатарською мовою виховання.

В Україні діє 15 шкіл із кримськотатарською мовою навчання, в яких навчається 2 119 учнів.

Окрім цього, у 26 загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням російською, кримськотатарською мовами, у одному загальноосвітньому

навчальному закладі з навчанням українською та кримськотатарською мовами, у 38 загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням українською, російською та кримськотатарською мовами функціонують 236 класів із навчанням кримськотатарською мовою. Усього кримськотатарською мовою навчаються 5 644 учні.

Разом із тим, кримськотатарську мову як предмет інваріантної складової навчального плану вивчають 17 725 учнів, факультативно – 5 153 учні.

Міністерство освіти і науки України проводить послідовну роботу, спрямовану на покращення навчально-методичного забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів, включно з навчанням кримськотатарською мовою.

При Міністерстві освіти і науки Автономної Республіки Крим створено Науково-методичну раду з підготовки до видання навчальної та методичної літератури, словників і довідників кримськотатарською мовою.

Відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти продовжується робота щодо створення підручників, навчальних посібників для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням кримськотатарською мовою, необхідних для переходу на новий зміст, структуру та 12-річний термін навчання.

Впродовж 2008 року для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням кримськотатарською мовою Міністерством освіти і науки України видано підручники з кримськотатарської мови і літератури для учнів 8 класу, перекладено на кримськотатарську мову підручники з історії України, всесвітньої історії, алгебри, геометрії, біології, фізики, хімії, фізичної географії, «українсько–кримськотатарський» і «кримськотатарсько–український» словники термінології. Створено також підручники з кримськотатарської мови й літератури для учнів 9 класу і навчальні програми для учнів 10–12 класів профільної школи.

За фінансового сприяння Держкомнацрелігій, у 2006–2008 роках Асоціацією кримськотатарських працівників освіти «Мааріфчі» видано навчальний посібник для письма кримськотатарською мовою для учнів 1-х класів «Мій перший зошит» (у 2-х частинах), 3-х томний кримськотатарсько–українсько–російський словник і «Элифбе/Буквар».

У загальноосвітніх навчальних закладах Автономної Республіки Крим кримськотатарську мову і літературу викладають 534 вчителі.

У 2008 році на базі Кримського республіканського інституту післядипломної педагогічної освіти пройшли підвищення кваліфікації 100 вчителів кримськотатарської мови і літератури.

Підготовка педагогічних працівників для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням кримськотатарською мовою забезпечується вищими навчальними закладами Автономної Республіки Крим за діючими

спеціальностями в межах державного замовлення.

У Республіканському вищому навчальному закладі – Кримський інженерно-педагогічний університет здійснюється підготовка педагогічних кадрів за спеціальностями: «Учитель кримськотатарської мови і російської мови», «Учитель кримськотатарської мови і української мови», «Учитель кримськотатарської мови і англійської мови», «Учитель початкових класів», «Вихователь дитячих дошкільних закладів».

Таврійський національний університет ім. В.Вернадського на відділенні кримськотатарської та східних мов і літератур здійснює підготовку за спеціальністю «Учитель кримськотатарської мови і літератури».

Заходами Програми розселення та облаштування депортованих кримських татар і осіб інших національностей, які повернулися на проживання в Україну, їх адаптації та інтеграції в українське суспільство на період до 2010 року, що затверджена постановою Кабінету Міністрів України 11 травня 2006 року № 637, передбачено:

– сприяння у забезпеченні підручниками, методичними посібниками і програмами навчальних закладів із кримськотатарською мовою навчання;

– удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів для загальноосвітніх закладів із кримськотатарською мовою навчання;

– сприяння розвитку засобів масової інформації, які ведуть мовлення чи видаються рідною мовою репатріантів, включно й кримськотатарською мовою.

Інформаційні потреби кримських татар в Україні задовольняють ряд друкованих ЗМІ. Так, виключно кримськотатарською мовою видаються газети «Maarif isleri», «Янъы дюнъя», «Учан-су» (виходить додатком до газети «Время, вперед») та журнали «Тасиль», «Къасевет».

Значна кількість друкованих ЗМІ виходять кількома мовами (кримськотатарською, українською, російською), серед них газети: «Къырым/Крим», «Хидает», «Арекет», «Керчь хаберджиси», «Тесир», «Юрт», «Ватан Хатима», «Маалм», «Qasaba/Селище», «Курман», «Алтин йарукъ/Золотой блеск», «Халкъ седасы», «Баладар дюнъясы», «Gezlev», «Заман», «Диалог», «Голос молодежи», «Хабержи», «Авдет», «Devir» та журнал «Тан».

З метою задоволення етнокультурних потреб кримських татар в Автономній Республіці Крим діє кримськотатарський музично-драматичний театр, державний кримськотатарський народний ансамбль «Хайтарма» і професійний народний ансамбль «Крим».

Щорічно Держкомнацрелігій, Міністерство культури і туризму України та Республіканський комітет Автономної Республіки Крим у справах міжнаціональних відносин та депортованих громадян надають фінансову підтримку на проведення різноманітних культурно-мистецьких заходів за

участю кримськотатарських мистецьких колективів. Зокрема, щорічно за державної підтримки проводяться кримськотатарські національні свята «Навруз», «Куйрам-байрам» і «Дервіза», фольклорний фестиваль «Акь-кьяя – Біла скеля», Дні кримськотатарської культури, Міжнародний фестиваль кримськотатарської та тюркської культур «Східний базар».

Міністерство культури і туризму України приділяє особливу увагу питанню повернення культурних цінностей кримськотатарського народу. У травні 2007 року з Львівського музею історії релігії до Бахчисарайського державного історико-культурного заповідника було повернуто близько 30 кримськотатарських стародруків.

Питанню повернення культурних цінностей була присвячена також II Міжнародна науково-практична конференція «Кримськотатарські культурні цінності: пошук, атрибуція, проблеми збереження і повернення», що стала продовженням циклу науково-практичних форумів, присвячених дослідженню різноманітних аспектів культурних цінностей кримськотатарського народу.

Стан задоволення прав ромської національної меншини в Україні

Процеси демократизації українського суспільства відкрили широкі можливості й активізували в середовищі ромської спільноти ті конструктивні сили, котрі здатні реально впливати на розв'язання проблем рома. Можна констатувати, що за останні роки становище рома в Україні почало змінюватися на краще.

Станом на 1 січня 2009 року в Україні зареєстровано 88 ромських громадських організацій. На всеукраїнському рівні діє дві організації – Спілка громадських організацій «Конгрес Ромен України» (керівник П.Григоріченко) та Всеукраїнська громадська організація «Центр об'єднання та захисту прав ромів» (керівник М.Конденко). На міжнародному рівні діє Міжнародна громадська організація ромів «КЭТАНЭ» (керівник Ю.Іваненко). Інші організації мають обласний або районний статус і діють на місцевому рівні.

Діяльність ромських громадських організацій спрямована переважно на відродження й розвиток рідної мови, культури, традицій і звичаїв, певна частина з них займаються правозахисною діяльністю. На жаль, між ромськими організаціями відсутня координація й співробітництво. Однак, як позитивний момент варто відзначити бажання і готовність ромської спільноти інтегруватися в українське суспільство з одночасним збереженням і розвитком своєї національної самобутності.

Стан забезпечення етнокультурних і освітніх потреб представників ромської національної меншини постійно перебуває в полі зору органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Наприклад, у м. Ужгороді Закарпатської області, регіоні найбільш компактного проживання ромської національної меншини, щорічно проводяться відкриті слухання «Роми Закарпаття – становище, досвід, вирішення проблем». За їх результатами підрозділам облдержадміністрації, райдержадміністрацій і міськвиконкомам даються доручення щодо здійснення практичних заходів із благоустрою територій проживання ромського населення, облаштування колодязів питної води, проведення суцільної диспансеризації ромського населення та інформаційно-агітаційної роботи з максимального залучення ромських дітей до виховного та навчального процесу.

Міністерство освіти і науки України, органи управління освітою в областях приділяють особливу увагу забезпеченню рівного доступу до освіти для дітей ромської національності.

Як правило, ромські діти навчаються в закладах освіти разом із дітьми інших національностей. У Закарпатській та Одеській областях, де проживає значна кількість ромів, педагогічні працівники загальноосвітніх навчальних закладів здійснюють роботу з обліку дітей ромської національності,

забезпечення їх навчання та соціальної адаптації, покращання матеріальної бази шкіл тощо.

В Україні ромським дітям шкільного віку, як і дітям інших національностей, забезпечено право (на вибір) форми навчання і навчального закладу на засадах, визначених законами України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту».

Станом на 1 січня 2009 року на території Одеської області проживає майже 1 200 дітей дошкільного і шкільного віку ромської національності. У загальноосвітніх навчальних закладах I–III ступенів області навчається 900 учнів ромської національності, що складає майже 100 % від загальної кількості ромських дітей шкільного віку. Четверо дітей шкільного віку не відвідують навчальні заклади у зв'язку з небажанням батьків (Арцизький, Ізмаїльський райони). Спеціалістами відділів освіти Арцизької та Ізмаїльської райдержадміністрацій проводиться відповідна роз'яснювальна робота з батьками цих учнів.

У 127 загальноосвітніх школах Закарпатській області навчається понад 6 497 учнів ромської національності, що становить 3,6 % всього учнівського складу.

У навчальних планах шкіл, де навчаються учні ромської національності, передбачено вивчення культури, звичаїв і традицій рома. Впроваджуються також нові методики навчання, котрі враховують традиції виховання та побуту рома.

Учні ромської національності мають необхідні для навчання документи: свідоцтво про народження, медичні довідки, довідки про отримання ідентифікаційного коду. У разі їх відсутності відділами освіти вживаються заходи щодо отримання необхідних документів. Так, протягом 2007/2008 навчального року за сприяння відділу освіти Білгород-Дністровської райдержадміністрації 14 учнів ромської національності отримали свідоцтва про народження. Залежно від фізичного стану дітей і якості знань чотирьох учнів переведено на індивідуальну форму навчання.

З метою забезпечення рівного доступу до якісної освіти у загальноосвітніх навчальних закладах у сільській місцевості за потребою організовано безкоштовний проїзд дітей до навчального закладу. Всі учні ромської національності забезпечені безкоштовним гарячим харчуванням.

Крім того, всі діти ромської національності за бажанням батьків відвідують дошкільні навчальні заклади. Значна їх частина, як і діти інших національностей, відповідно до чинного законодавства відвідує такі заклади на безоплатній основі або на пільгових умовах.

У Вінницькій, Донецькій, Київській, Одеській, Харківській областях діють ромські недільні школи, в яких діти мають можливість вивчати рідну мову й літературу, українську мову, займатися музикою, знайомитися з національними ремеслами.

У Закарпатській області 118 студентів ромської національності здобувають спеціальну освіту в професійно-технічних закладах області.

Відзначивши досить непоганий показник рівня забезпечення дітей ромської національності рівним доступом до якісної освіти в Україні, окремо слід зауважити, що на процес навчання дітей ромської національності негативно впливає те, що у дітей, які приходять у перший клас, відсутня попередня підготовка, запас слів є дуже обмежений.

У весняний та осінній періоди під час виїзду батьків на заробітки всією сім'єю, значна частина учнів не відвідує школу; діти також часто пропускають уроки, займаючися жебракуванням. Одна з найважчих проблем – наявність серед учнів ромської національності значної кількості педагогічно занедбаних дітей, вихованням яких практично не займаються власні батьки. Більшість ромів живуть у важких матеріально-побутових умовах, не мають постійного заробітку, діти часто залишаються напризволяще, без належного догляду.

Висвітлення засобами масової інформації діяльності громадських організацій рома постійно перебуває у полі зору Державного комітету телебачення та радіомовлення України, управлінь у справах телебачення та радіомовлення в областях і регіональних державних телерадіокомпаній.

Інформаційні потреби ромів в Україні забезпечують газети «Праліне», «Правова просвіта ромів України».

З лютого 2007 року на Закарпатській ДТРК почала працювати об'єднана редакція передач російською, русинською та ромською мовами, якою передбачено транслювання передач ромською мовою 26 годин на рік.

З метою розвитку національної культур, звичаїв і традицій ромів щорічно з Державного бюджету України громадським організаціям ромів виділяються кошти на проведення різноманітних культурно-просвітницьких заходів. Загальна сума коштів, наданих Державним комітетом України у справах національностей та релігій на проведення таких заходів у 2006–2008 роках, складає 453 тисячі 760 грн.

Питанню надання соціальних послуг безробітним громадянам ромської національності постійно приділяється увага з боку регіональних і базових центрів зайнятості, які тісно співпрацюють за цим напрямом із місцевими органами влади.

Працівники служби зайнятості спільно з представниками відповідних структур місцевих органів влади постійно беруть участь у вивченні матеріально-побутових умов у багатодітних ромських сім'ях, вивчають стан зайнятості ромського населення. Слід зазначити, що під час дослідження, здійсненого працівниками служби зайнятості, виявлено, що значна частка працевдатних осіб ромської національності займається переважно веденням особистого домашнього господарства і не виявляє бажання офіційно працевлаштуватися. Проблема працевлаштування ромів залишається

гострою переважно за двох обставин – відсутність відповідних документів та освіти. Крім того, переважна більшість ромів має дуже низький рівень освіти, що ускладнює, а у деяких випадках і унеможлиблює їх працевлаштування.

За останній час Міністерство внутрішніх справ України суттєво поліпшило роботу щодо недопущення проявів дискримінації за расовою та національною ознаками. Зокрема, питання запобігання упередженому ставленню до осіб ромської національності з боку працівників правоохоронних органів перебувають на постійному контролі.

Міністерством внутрішніх справ України запроваджено практику систематичних зустрічей із керівниками ромських організацій. Під час цих зустрічей обговорюються проблеми щодо вирішення питань документування та реєстрації за місцем проживання, проводиться роз'яснювальна робота щодо порядку отримання та відновлення свідоцтв про народження, паспортів та інших документів, які засвідчують особу. За кожним фактом звернення про порушення прав ромів проводиться службове розслідування та вживаються необхідні заходи реагування.

Відзначаючи покращання становища ромів в Україні, необхідно зауважити, що економічна ситуація в державі не дозволяє сьогодні віднайти достатні кошти, які забезпечили б розв'язання всього комплексу існуючих соціальних, економічних, освітніх та інших проблем ромської національної меншини.

Інформаційно-аналітичні матеріали щодо питання русинів в Україні

Історична довідка

У 20–30-ті роки ХХ ст. на території Закарпаття спостерігалось національне та культурне піднесення, що мало наслідком появу русинського руху та саму ідею русинського етносу.

Частина західних істориків, характеризуючи суспільно-політичні процеси в Східній Європі, вказувала на «русинів або ж українців, як один із народів Габсбурзької монархії».

У 1919 році Собор Русинів (Народні Збори), в якому взяли участь 400 депутатів із Закарпаття, проголосив об'єднання краю з Українською Народною Республікою.

На Першому з'їзді Народоверхньої молоді Підкарпатської Русі 7 липня 1929 року в м. Ужгороді прийнято таку заяву: «Проголошуємо всьому культурному світові, що ми, підкарпатські русини, є частиною великого українського народу, та що наша мова і література була є і буде та ж сама, що і наших братів із того боку Карпат. Проголошуємо, що всілякі стремління, щоби сфабрикувати з нас якесь окремішне плем'я і тим відірвати нас від матірних земель будемо всіма силами поборювати і звизаємо, щоб назву «русин-українець» завжди і всюди уживати».

У 1937 році у «Маніфесті до українського народу Підкарпаття» з вимогою навчати дітей українською мовою виступили понад двадцять політичних партій і товариств, чимало газет і журналів. Перший сейм Карпатської України своїм законом 15 березня 1939 року проголосив: «Державною мовою Карпатської України є українська».

У 1938 року офіційна Прага надала статус автономії у складі Чехословаччини «русинській» провінції, яка стала називатися Карпатською Україною.

До складу Української Радянської Соціалістичної Республіки Закарпаття було включене у 1945 році.

Що стосується реалій сьогодення, насамперед, треба враховувати, що сучасний український етнос до сих пір зберігає внутрішнє розмаїття. Крім основної київсько-черкаської (придніпровської) етнографічної групи, фахівці виділяють й інші: лемки, бойки, гуцули, русини, волиняни, галичани, буковинці, подоляни, слобожанці, кубанці, таврійці (степовики), поліщуки та пінчуки.

Результати Всеукраїнського перепису населення 2001 року зафіксували, що 32,4 тис. осіб кваліфікували себе окремими етнографічними групами українського етносу. Найчисельніші етнографічні групи (субетносами) – гуцули (21,4 тис. осіб), основним місцем проживання яких в Україні є Івано-Франківська область, і русини (10,2 тис.) – Закарпатська область. При цьому варто зауважити, що від загальної кількості українців Закарпаття (1 010,1 тис. осіб) русини складають 1,01 %.

У контексті цього варто зауважити, що в Україні не існує «офіційного реєстру національностей» або «коду національностей», які були б визначені на нормативно-правовому рівні. Стаття 11 Закону України «Про національні меншини в Україні» гарантує, що «Громадяни України мають право вільно обирати та відновлювати національність. Примушення громадян у будь-якій формі до відмови від своєї національності не допускається». Таким чином

ідентифікація етнічної приналежності є фактично актом особистого вибору кожного громадянина України. Під етнічною ідентичністю розуміється усвідомлення людиною своєї приналежності до тієї чи іншої етнічної спільноти, що базується на спільності мови, історичної долі, культури, побуту, традицій, звичаїв, способу господарювання тощо.

Довідково

У 2005 році у Верховній Раді України розглядався проект постанови про визнання національності «русин» і внесення її до списку національностей, які проживають в Україні. Відповідна ініціатива належала І.Гайдошу, голові Демократичної партії угорців України.

Верховна Рада України відмовила у схваленні постанови, мотивуючи, зокрема, своє рішення тим, що «нині в Україні відсутні будь-які документи, якими можна було б підтвердити національну належність громадянина» і тому «питання щодо визначення національності до компетенції держави не належить, а є справою кожної конкретної особи».

Українська держава ніколи не заперечувала існування на Закарпатті етнографічної групи з самоназвою «русин». Більше того, в розумінні етногенезу й самосвідомості більшості українського суспільства поняття «русини» й «українці» традиційно сприймаються як синоніми. Серед вітчизняних фахівців у галузі історії, етнології та лінгвістики домінує позиція, що автохтонне східнослов'янське населення – русини є субетносом українського етносу. Русини є українці за національністю, які проживають на західних територіях України (Галичина, Буковина, Закарпаття).

Виходячи з науково доведеного фахівцями у галузі історії, етнології та лінгвістики факту (наприклад, висновок Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Кураса Національної Академії Наук України), є всі підстави стверджувати, що русини є частиною українського етносу, котрий має певні відмінності у культурі, мові, побуті, та не є національною меншиною. Отже, немає історичних, політичних та інших підстав вважати русинів окремою від українців національністю.

Українська держава цінує й всіляко сприяє розвитку культурної самобутності автохтонного українського населення Закарпаття, підтримує живу традицію давньої самоназви «русин», «руський», яка віками допомагала місцевому населенню зберігати пам'ять про Русь-Україну і відстоювати свою національну ідентичність.

Сьогодні у Закарпатській області діє 9 русинських організацій, які мають обласний статус. При русинських громадських організаціях функціонує 27 недільних шкіл, в яких, за даними цих організацій, навчається 600 учнів. У Закарпатській області видаються газети «Подкарпатская Русь», «Підкарпатський русин» і збірник «Руснацький світ».

У сучасній Україні русинський рух Закарпаття активізувався на початку 90-х років ХХ століття, після набуття Україною незалежності. Саме в цей період швидкими темпами відбувалося національно-культурне відродження

етносів, які проживали на теренах України. Ще одним поштовхом до активізації русинського руху стало проведення ряду міжнародних науково-практичних конференцій у Канаді, Угорщині, Словаччині, Росії з питань національно-культурного відродження та самоідентифікації русинів.

За оцінками експертів у русинському русі присутні різні суспільно-політичні течії. Діяльність окремих русинських організації демонструє спрямованість:

- на співробітництво з Росією; вимога визнання русинів окремішнім незалежним народом, який наслідує політичну традицію Підкарпатської Русі;
- на позитивний досвід автономії Закарпаття у складі Чехословаччини в 1920–1938 рр. (так звана прословацька течія); при цьому Словаччина підтримує русинський рух, визнаючи русинів Закарпаття національною меншиною, та сприяє їхньому розвитку на державному рівні;
- на Угорщину, пропагування доктрини походження русинів у результаті слов'янізації угорського (за етнічним походженням) населення;
- на Українську державу та визнання русинів етнічною групою у складі української етносу, збереження русинської етнокультури, співпраця з українськими організаціями.

Незважаючи на те, що переважна більшість вітчизняних і зарубіжних науковців вважають, що русини це українці з особливим мовним діалектом та унікальною культурою регіону, лідери частини русинських громадських об'єднань, настійно поширюють ідею щодо неукраїнської ідентичності закарпатців та ідентифікують себе тільки як русини. На лихо, ці русинські організації зосередили зусилля саме на політичному, а не на етнокультурному аспекті діяльності. Започаткований ними ще на початку 1990 року рух отримав назву «політичного русинства», основною метою якого є нав'язування автохтонному українському населенню Закарпаття хибної точки зору щодо окремої від українців ідентичності й використанні цієї окремішності для обґрунтування вимог автономного статусу Закарпаття в Українській державі.

Принагідно, слід зазначити, що частина русинських громадських організацій офіційно відмежовуються від автономістських і сепаратистських намірів окремих русинських об'єднань і визнають свою приналежність до українського етносу.

Чергове загострення «русинського питання» відбулося у березні 2007 року, коли Закарпатською обласною радою шостого скликання прийнято рішення № 241 від 7 березня 2007 року про визнання національності «русин». У пункті першому рішення зафіксовано: «визнати на території Закарпатської області національність «русин» і внести у перелік національностей Закарпатської області».

Визнавши русинів окремою національністю, Закарпатська обласна рада звернулася до Верховної Ради України з проханням визнати це рішення на всеукраїнському рівні. Проте, Верховна Рада України не підтримала це

звернення, бо рішення було прийнято з порушенням чинного законодавства й є політично некоректним.

Відповідно до частини другої статті 19 Конституції України органи місцевого самоврядування та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, а також керуватись у своїй діяльності актами Президента України, Кабінету Міністрів України (частина третя статті 24 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). Законодавство України не передбачає право органів місцевого самоврядування приймати рішення щодо належності чи неналежності до будь якої національності, національної меншини окремих категорій осіб.

7 червня 2008 року у м. Мукачеве відбувся I Європейський Конгрес підкарпатських русинів. Його учасниками прийнято так званий меморандум, що містить звернення до урядів, президентів і парламентів ЄС і Російської Федерації з наполегливим проханням виступити гарантами державно-правового статусу Закарпаття – Підкарпатської Русі. У зверненні Конгресу порушувалося клопотання офіційно визнати «особливий конфедеративний статус Закарпаття у складі країни перебування з конституційною до 1945 року назвою «Підкарпатська Русь» як спеціальної самоврядної території, як суб'єкта у складі України». Крім того, наголошувалося, що «саме відмова внести до Конституції України статус Закарпаття як території русинів на південь від Карпат, змусила їх самим вирішувати своє питання без України і почати процес організації русинських органів місцевого самоврядування на Підкарпатській Русі».

Аналіз документів, прийнятих на першому установчому з'їзді Європейського Конгресу Підкарпатських Русинів (ЄКПР), а саме: Спільний меморандум, Статут ЄКПР, Рішення Сойма ПР від 21 червня 2008 року про Конституцію Підкарпатської Русі та інших, свідчить про їх декларативність, політичну заангажованість та юридичну некоректність.

Так, у Розділі II «Завдання і цілі Європейського Конгресу Підкарпатських Русинів» Статуту ЄКПР зазначається, що одним із завдань є «відновлення статусу Підкарпатської Русі – Закарпаття, як суб'єкта міжнародного права у складі України». Однак, такий статус не передбачений ні нормами міжнародного права, ні законодавством України. Крім того, законодавство України не дозволяє визнати русинів окремою національністю, оскільки нормативно-правовими актами не визначено, хто й яким чином взагалі може визначати національність.

На нашу думку, єдиною можливістю розглянути це питання може бути наступний всеукраїнський перепис населення (запланований на 2011 рік), коли приймається урядова постанова про перепис і у додатках визначається перелік національностей.

25 жовтня 2008 року в м. Мукачеве з ініціативи Асоціації «Сойм підкарпатських русинів», спілки громадських організацій «Народна Рада

русинів Закарпаття» проведено аналогічний антиукраїнський захід – II Європейський Конгрес Підкарпатських Русинів. За результатами його роботи прийнято Меморандум II Конгресу та Акт проголошення відновлення русинської державності.

Зміст цих документів, закликів, які лунали на зібранні, спонукали Службу безпеки України порушити кримінальну справу проти організаторів заходу за фактами проявів сепаратизму, спроб порушити суверенітет і територіальну цілісність держави, підрив її безпеки, розпалювання міжетнічної ворожнечі на Закарпатті.

Зауважимо, що фахівцями компетентних центральних органів виконавчої влади України, провідними вченими та науковцями Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Кураса Національної Академії Наук України неодноразово доводилася позиція органів державної влади України щодо протиправної сутності та характеру діяльності окремих лідерів політичного русинства і надавалися науково обґрунтовані відповіді й роз'яснення щодо комплексу питань, які порушувалися керівниками громадських об'єднань русинської культури Закарпаття.

Вважали б за необхідне підкреслити, що питання надання особливого статусу русинському субетносу в Україні містить в собі політичну складову. Треба враховувати, що актуалізація політичних вимог ряду громадських рухів несе в собі ризики та загрози стабільності суспільно-політичної ситуації, не відповідає пріоритетам держави щодо розвитку української політичної нації, загальнонаціональній єдності та консолідації українського суспільства.

Насамкінець наголосимо, що Українська держава й надалі сприятиме культурологічній діяльності громадських організацій національних меншин і етнографічних груп, включно й русинських, саме з питань їхнього етнокультурного розвитку, а не здійснення політичної діяльності.

**СПИСОК ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЗІ
ВСЕУКРАЇНСЬКИМ СТАТУСОМ**

№ п/п	Назва організації	Керівник організації
1.	Асоціація болгар України	Кіссе Антон Іванович
2.	Асоціація єврейських громадських організацій та общин України (ВААД)	Зісельс Йосип Самойлович
3.	Асоціація корейців України	Лі Світлана Денхаківна
4.	Асоціація курдських громадських організацій «Мідія»	Гасанов Георгій Мурадович
5.	Асоціація національно-культурних об'єднань України	Фельдман Олександр Борисович
6.	Асоціація німців України	Суліна Валентина Федорівна
7.	Всеукраїнська Асоціація громадських організацій «Спілка вірмен України»	Памбухчян Аїк Нуріджанович
8.	Всеукраїнська асоціація грузинських общин	Габріадзе Мерабі Рубенович
9.	Всеукраїнська асоціація кримських караїмів «Кримкарайлар»	Ормелі Володимир Юрійович
10.	Всеукраїнська благодійна організація «Єврейський фонд України»	Монастирський Аркадій Ілліч
11.	Всеукраїнська громадська організація «Союз гагаузів України»	Арнаут Феодора Іванівна
12.	Всеукраїнська громадська організація «Центр об'єднання та захисту прав ромів»	Конденко Михайло Васильович
13.	Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнський Єврейський конгрес»	Рабінович Вадим Зіновійович
14.	Всеукраїнська національно-культурна молдовська асоціація	Фетеску Анатолій Семенович
15.	Всеукраїнська організація «Російська община України»	Шуров Костянтин Вікторович
16.	Всеукраїнська спілка білорусів України	Оржехівська Ірина Олександрівна
17.	Всеукраїнська спілка громадських організацій «Громада литовців України»	Федіркене Джулія Еяна Альматівна
18.	Всеукраїнська спілка громадських організацій «Конгрес Ромен України»	Григоріченко Петро Дмитрович
19.	Всеукраїнська спілка громадських організацій «Об'єднання організацій співвітчизників «Руська співдружність»	Коновалов Сергій Миколайович
20.	Всеукраїнське національне культурно-просвітницьке товариство «Русское собрание»	Потапова Алла В'ячеславівна
21.	Всеукраїнське об'єднання «Німецька молодь в Україні»	Лейсле Володимир Іванович
22.	Всеукраїнське товариство месхетинських турків «Ватан»	Расулов Марат Рассадинович

Третя доповідь України

23.	Всеукраїнське товариство російської культури «Русь»	Єрмолова Валентина Іванівна
24.	Всеукраїнський татарський культурний центр «Туган Тел»	Хуснутдінов Канафія Місбахетдінович
25.	Демократична спілка угорців України	Гайдош Іштван Ференцович
26.	Естонське земляцтво в Україні	Лігнєвська Марє
27.	Єврейська рада України	Левітас Ілля Михайлович
28.	Конгрес азербайджанців України	Гюльмамєдов Акіф Чаркез огли
29.	Конгрес болгар України	Грамастик Юрій Іванович
30.	Конгрес національних громад України	Зісельс Йосип Самойлович
31.	Кримське культурно-просвітне товариство кримчаків «Кримчахлар»	Піркова Дора Анатоліївна
32.	Міжнародна громадська організація «Товариство німців «Відергебурт»	Піньковський Володимир Володимирович
33.	Міжнародна громадська організація «Український єврейський комітет»	Долінський Едуард Ісакович
34.	Міжнародна організація ромів «КЭТАНЭ»	Іваненко Юрій Миколайович
35.	Міжрегіональне об'єднання «Румунська спільнота України»	Попєску Іван Васильович
36.	Представництво «Всєсвітнього Конгрєсу Азербайджанців» в Україні	Рустамов Октаї Рамазан Огли
37.	Рада німців України	Мозєр Георгій Едуардович
38.	Спілка греків України	Холін Олександр Іванович
39.	Спілка поляків України	Костєцький Станіслав Янович
40.	Фєдерація грецьких товариств України	Проценко-Пічаджі Олександра Іванівна
41.	Фєдерація польських організацій в Україні	Хмельова Ємілія Павлівна
42.	Чєська національна рада України	Мухіна Людмила Федорівна

**МОВИ НАВЧАННЯ УЧНІВ
ДЕННИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
НА ПОЧАТОК 2008/2009 НАВЧАЛЬНОГО РОКУ¹**

	Всього, осіб	У тому числі		% до підсумку		
		у державних закладах	у приватних закладах	усього	у державних закладах	у приватних закладах
Кількість учнів	4 466 572	4 444 739	21 833	100,0	100,0	100,0
у тому числі навчаються мовою						
українською	3 624 183	3 614 600	9 583	81,1	81,3	43,9
російською	791 594	779 904	11 690	17,8	17,6	53,5
румунською	21 671	21 671	–	0,5	0,5	–
угорською	16 768	16 407	361	0,4	0,4	1,7
кримськотатарською	5 644	5 644	–	0,1	0,1	–
польською	1 389	1 389	–	0,0	0,0	–
англійською	402	209	193	0,0	0,0	0,9
словацькою	79	79	–	0,0	0,0	–
болгарською	80	80	–	0,0	0,0	–
молдовською	4 756	4 756	–	0,1	0,1	–
німецькою	6	–	6	0,0	–	0,0

¹ Без тих, що навчаються у спеціальних школах (школах-інтернатах), санаторних школах та спеціальних класах, організованих при загальноосвітніх навчальних закладах.

**РОЗПОДІЛ УЧНІВ ДЕННИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НА ПОЧАТОК 2008/2009 НАВЧАЛЬНОГО РОКУ
ЗА МОВАМИ НАВЧАННЯ¹**

	Усього учнів, осіб	У тому числі навчаються мовою											Питома частка учнів, які навчаються мовою (%)	
		українською	російською	румунською	угорською	кримськотатарською	польською	англійською	словацькою	болгарською	молдовською	німецькою	українською	російською
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Україна	4 466 572	3 624 183	791 594	21 671	16 768	5 644	1 389	402	79	80	4 756	6	81,1	17,7
Автономна Республіка Крим	178 072	12 860	159 359	–	–	5 644	–	209	–	–	–	–	7,2	89,5
Вінницька	170 727	169 808	919	–	–	–	–	–	–	–	–	–	99,5	0,5
Волинська	128 423	128 118	305	–	–	–	–	–	–	–	–	–	99,8	0,2
Дніпропетровська	308 618	248 715	59 903	–	–	–	–	–	–	–	–	–	80,6	19,4
Донецька	345 686	138 982	206 704	–	–	–	–	–	–	–	–	–	40,2	59,8
Житомирська	145 734	144 413	1 321	–	–	–	–	–	–	–	–	–	99,1	0,9
Закарпатська	160 326	138 333	1 548	3 598	16 768	–	–	–	79	–	–	–	86,3	1,0
Запорізька	163 144	111 621	51 523	–	–	–	–	–	–	–	–	–	68,4	31,6

¹ Без тих, що навчаються у спеціальних школах (школах-інтернатах), санаторних школах та спеціальних класах, організованих при загальноосвітніх навчальних закладах.

Третя доповідь України

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Івано-Франківська	162 089	161 450	441	–	–	–	198	–	–	–	–	–	99,6	0,3
Київська	176 751	175 261	1 490	–	–	–	–	–	–	–	–	–	99,2	0,8
Кіровоградська	100 841	98 395	2 446	–	–	–	–	–	–	–	–	–	97,6	2,4
Луганська	183 713	80 558	103 155	–	–	–	–	–	–	–	–	–	43,8	56,2
Львівська	278 309	274 547	2 911	–	–	–	851	–	–	–	–	–	98,6	1,0
Миколаївська	118 683	108 473	10 210	–	–	–	–	–	–	–	–	–	91,4	8,6
Одеська	239 440	169 709	64 895	–	–	–	–	–	–	80	4 756	–	70,9	27,1
Полтавська	143 941	140 701	3 240	–	–	–	–	–	–	–	–	–	97,7	2,3
Рівненська	151 089	151 040	49	–	–	–	–	–	–	–	–	–	100,0	0,0
Сумська	104 516	99 445	5 071	–	–	–	–	–	–	–	–	–	95,1	4,9
Тернопільська	123 475	123 306	169	–	–	–	–	–	–	–	–	–	99,9	0,1
Харківська	231 763	172 679	59 084	–	–	–	–	–	–	–	–	–	74,5	25,5
Херсонська	113 593	95 296	18 297	–	–	–	–	–	–	–	–	–	83,9	16,1
Хмельницька	147 892	147 134	418	–	–	–	340	–	–	–	–	–	99,5	0,3
Черкаська	128 010	126 760	1 250	–	–	–	–	–	–	–	–	–	99,0	1,0
Чернівецька	102 553	83 982	498	18 073	–	–	–	–	–	–	–	–	81,9	0,5
Чернігівська	105 580	104 947	633	–	–	–	–	–	–	–	–	–	99,4	0,6
м. Київ	223 858	216 914	6 745	–	–	–	–	193	–	–	–	6	96,9	3,0
м. Севастополь	29 746	736	29 010	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2,5	97,5

**РОЗПОДІЛ УЧНІВ ВЕЧІРНІХ (ЗМІННИХ) ШКІЛ
НА ПОЧАТОК 2008/2009 НАВЧАЛЬНОГО РОКУ ЗА МОВАМИ НАВЧАННЯ**

	Всього учнів, ¹ осіб	В тому числі навчаються мовою						Питома частка учнів, які навчаються мовою, %	
		українською	російською	румунською	кримськотатарською	угорською	молдавською	українською	російською
Україна	83 484	50 172	31 810	981	98	333	90	60,1	38,1
Автономна Республіка Крим	5 916	–	5 818	–	98	–	–	–	100,0
Вінницька	1 643	1 643	–	–	–	–	–	100,0	–
Волинська	2 026	2 026	–	–	–	–	–	100,0	–
Дніпропетровська	5 506	3 363	2 143	–	–	–	–	61,1	38,9
Донецька	8 743	797	7 946	–	–	–	–	9,1	90,9
Житомирська	1 790	1 790	–	–	–	–	–	100,0	–
Закарпатська	2 800	2 196	–	271	–	333	–	78,4	–
Запорізька	4 117	1 147	2 970	–	–	–	–	27,9	72,1
Івано-Франківська	3 173	3 173	–	–	–	–	–	100,0	–
Київська	4 479	4 292	187	–	–	–	–	95,8	4,2
Кіровоградська	832	804	28	–	–	–	–	96,6	3,4
Луганська	3 889	16	3 873	–	–	–	–	0,4	99,6
Львівська	2 040	2 040	–	–	–	–	–	100,0	–
Миколаївська	3 413	2 476	937	–	–	–	–	72,5	27,5
Одеська	5 699	2 494	3 115	–	–	–	90	43,8	54,7
Полтавська	1 973	1 703	270	–	–	–	–	86,3	13,7
Рівненська	1 424	1 424	–	–	–	–	–	100,0	–
Сумська	1 749	1 536	213	–	–	–	–	87,8	12,2
Тернопільська	2 132	2 132	–	–	–	–	–	100,0	–
Харківська	5 892	2 363	3 529	–	–	–	–	40,1	59,9
Херсонська	3 331	2 960	371	–	–	–	–	88,9	11,1
Хмельницька	1 698	1 698	–	–	–	–	–	100,0	–
Черкаська	885	885	–	–	–	–	–	100,0	–
Чернівецька	2 507	1 797	–	710	–	–	–	71,7	–
Чернігівська	826	826	–	–	–	–	–	100,0	–
м. Київ	4 624	4 591	33	–	–	–	–	99,3	0,7
м. Севастополь	377	–	377	–	–	–	–	–	100,0

¹ Включаючи тих, хто навчається у класах (групах) з вечірньою (змінною) і заочною формами навчання, організованих при денних загальноосвітніх навчальних закладах та навчально-консультаційних пунктах.

**МОВИ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ВНЗ І-ІІ РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ
НА ПОЧАТОК 2008/2009 НАВЧАЛЬНОГО РОКУ**

	Всього студентів, осіб	у тому числі навчаються мовою									
		українською		російською		угорською		румунською		іншими	
		всього	у % до загальної чисельності студентів	всього	у % до загальної чисельності студентів	всього	у % до загальної чисельності студентів	всього	у % до загальної чисельності студентів	всього	у % до загальної чисельності студентів
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Україна	399 332	353 258	88,5	45 907	11,5	75	0,0	92	0,0	–	–
Автономна Республіка Крим	8 600	348	4,0	8 252	96,0	–	–	–	–	–	–
Вінницька	17 112	17 112	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–
Волинська	8 596	8 596	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–
Дніпропетровська	26 982	26 424	97,9	558	2,1	–	–	–	–	–	–
Донецька	47 275	20 521	43,4	26 754	56,6	–	–	–	–	–	–
Житомирська	18 335	18 335	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–
Закарпатська	4 844	4 769	98,5	–	–	75	1,5	–	–	–	–
Запорізька	13 170	12 387	94,1	783	5,9	–	–	–	–	–	–
Івано-Франківська	16 772	16 772	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–
Київська	10 170	10 170	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–
Кіровоградська	10 246	10 246	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–
Луганська	19 747	16 416	83,1	3 331	16,9	–	–	–	–	–	–
Львівська	24 420	24 420	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–
Миколаївська	8 394	8 394	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–
Одеська	17 409	16 170	92,9	1 239	7,1	–	–	–	–	–	–
Полтавська	11 572	11 572	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–
Рівненська	10 933	10 933	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–
Сумська	5 250	5 250	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–
Тернопільська	7 201	7 201	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–
Харківська	27 395	26 242	95,8	1 153	4,2	–	–	–	–	–	–

Третя доповідь України

1	2	3	4	5	6	7	8	8	9	10	11
Кіровоградська	21 950	19 991	91,1	1 959	8,9	–	–	–	–	–	–
Луганська	97 229	65 550	67,4	31 679	32,6	–	–	–	–	–	–
Львівська	143 160	143 160	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–
Миколаївська	35 538	35 462	99,8	76	0,2	–	–	–	–	–	–
Одеська	133 309	111 367	83,5	21 942	16,5	–	–	–	–	–	–
Полтавська	62 124	62 124	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–
Рівненська	45 358	45 358	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–
Сумська	53 980	53 898	99,8	82	0,2	–	–	–	–	–	–
Тернопільська	55 955	55 877	99,9	–	–	78	0,1	–	–	–	–
Харківська	255 963	221 167	86,4	34 796	13,6	–	–	–	–	–	–
Херсонська	31 948	28 233	88,4	3 715	11,6	–	–	–	–	–	–
Хмельницька	47 909	47 871	99,9	38	0,1	–	–	–	–	–	–
Черкаська	46 783	46 696	99,8	87	0,2	–	–	–	–	–	–
Чернівецька	28 241	28 241	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–
Чернігівська	26 127	25 279	96,8	848	3,2	–	–	–	–	–	–
м. Київ	593 302	574 320	96,8	17 598	3,0	1360	0,2	–	–	24	0,0
м. Севастополь	17 323	1 956	11,3	15 367	88,7	–	–	–	–	–	–

МОВИ РОБОТИ ТЕАТРІВ ЗА РЕГІОНАМИ У 2007 РОЦІ

	Всього театрів	У тому числі працюють мовами						У % до загальної кількості працюють мовами		
		українською	російською	українською та російською	кримськотатарською	угорською	мовою пантоміми та балету	українською	російською	українською та російською
Україна	138	49	18	60	1	1	9	36	13	43
Автономна Республіка Крим	6	–	4	1	1	–	–	–	67	17
Вінницька	2	1	–	1	–	–	–	50	–	50
Волинська	2	2	–	–	–	–	–	100	–	–
Дніпропетровська	13	2	1	9	–	–	1	15	8	69
Донецька	5	–	1	3	–	–	1	–	20	60
Житомирська	2	2	–	–	–	–	–	100	–	–
Закарпатська	5	2	–	2	–	1	–	40	–	40
Запорізька	5	–	–	4	–	–	1	–	–	80
Івано-Франківська	4	4	–	–	–	–	–	100	–	–
Київська	1	1	–	–	–	–	–	100	–	–
Кіровоградська	2	2	–	–	–	–	–	100	–	–
Луганська	4	1	2	1	–	–	–	25	50	25
Львівська	11	9	–	1	–	–	1	82	–	9
Миколаївська	3	1	1	1	–	–	–	33	33	33
Одеська	9	1	3	3	–	–	2	11	33	33
Полтавська	2	1	–	1	–	–	–	50	–	50
Рівненська	2	2	–	–	–	–	–	100	–	–
Сумська	2	–	–	2	–	–	–	–	–	100
Тернопільська	2	2	–	–	–	–	–	100	–	–
Харківська	7	2	1	3	–	–	1	29	14	43
Херсонська	2	–	–	2	–	–	–	–	–	100
Хмельницька	3	3	–	–	–	–	–	100	–	–
Черкаська	2	1	–	1	–	–	–	50	–	50
Чернівецька	3	3	–	–	–	–	–	100	–	–
Чернігівська	4	3	–	1	–	–	–	75	–	25
м. Київ	31	4	3	23	–	–	1	13	10	74
м. Севастополь	4	–	2	1	–	–	1	–	50	25

**РОЗПОДІЛ СЕРЕДНЬОДОБОВОГО ТЕЛЕРАДІОМОВЛЕННЯ
ЗА МОВАМИ У 2007 РОЦІ**

Мови, якими ведеться мовлення	Телемовлення		Радіомовлення ¹	
	години	у відсотках	години	у відсотках
Всього	519,14	100,0	432,99	100,0
українською	486,19	93,7	409,05	94,5
російською	30,37	5,9	7,50	1,7
молдавською	0,20	0,04	0,40	0,1
угорською	–	–	0,40	0,1
болгарською	0,22	0,04	0,40	0,1
гагаузькою	0,08	0,02	0,30	0,1
татарською	0,89	0,2	0,30	0,1
румунською	0,92	0,2	3,07	0,7
німецькою	0,04	0,01	3,20	0,7
вірменською	0,06	0,01	0,10	0,02
грецькою	0,14	0,03	0,10	0,02
чеською	–	–	0,03	0,01
польською	0,03	0,01	0,03	0,01
словацькою	–	–	0,10	0,02
англійською	–	–	8,00	1,8

¹ В тому числі 31,8 годин радіомовлення Національна радіокомпанія здійснювала на зарубіжні країни, з них українською мовою 19,3 години, румунською – 1,5 годин, німецькою – 3,0 години, англійською – 8,0 годин.

Третя доповідь України

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Львівська	2,07	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Миколаївська	16,10	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Одеська	4,38	72,6	4,6	9,1	–	6,8	6,8	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Полтавська	25,26	95,0	5,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Рівненська	18,00	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Сумська	1,89	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Тернопільська	6,57	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Харківська	9,83	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Херсонська	17,14	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Хмельницька	21,64	86,1	13,9	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Черкаська	13,25	95,0	5,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Чернівецька	11,47	88,9	–	–	–	–	–	–	11,1	–	–	–	–	–	–	–
Чернігівська	1,72	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
м. Київ (НРКУ ¹)	92,40	86,5	–	–	–	–	–	–	1,6	3,2	–	–	–	–	–	8,7
м. Севастополь	1,96	54,5	44,9	–	–	–	–	0,2	–	–	0,2	0,2	–	–	–	–

¹ Включаючи мовлення на інші регіони країни.

Третя доповідь України

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Львівська	10,24	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Миколаївська	15,50	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Одеська	20,00	80,0	17,8	1,0	0,8	0,4	–	–	–	–	–	–
Полтавська	17,00	94,1	5,9	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Рівненська	18,00	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Сумська	16,78	99,8	0,2	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Тернопільська	14,00	100,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Харківська	12,26	97,3	2,7	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Херсонська	21,60	93,1	6,9	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Хмельницька	13,10	98,1	1,9	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Черкаська	22,00	90,0	10,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Чернівецька	7,92	88,4	–	–	–	–	–	11,6	–	–	–	–
Чернігівська	32,00	93,8	6,3	–	–	–	–	–	–	–	–	–
м. Київ (НТКУ ¹)	92,75	96,7	3,3	–	–	–	–	–	–	–	–	–
м. Севастополь	12,04	40,0	57,6	–	–	–	2,4	–	–	–	–	–

¹ Включаючи мовлення на інші регіони країни.

РОЗПОДІЛ БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДУ ЗА МОВАМИ
(на кінець 2007 року)

1	Всього (тис. прим.)	у тому числі мовою:										У % до загальної кількості	
		українською	російською	молдовською	румунською	угорською	польською	кримськотатарською	болгарською	гагаузькою	іншими	українською	російською
Україна	344 699,1	129 594,4	210 007,7	326,3	54,1	444,8	146,8	67,8	19,2	1,1	4036,9	37,6	60,9
Автономна Республіка Крим	12 792,2	1 626,4	11 037,6	–	–	–	–	67,4	–	–	60,8	12,7	86,3
Вінницька	17 654,7	8 771,2	8 787,1	–	–	–	6,3	–	–	–	90,1	49,7	49,8
Волинська	6 940,2	3 574,4	3 326,6	–	–	–	–	–	–	–	39,2	51,5	47,9
Дніпропетровська	24 907,7	9 284,0	15 114,7	–	–	–	–	–	–	–	509,0	37,3	60,7
Донецька	30 131,0	8 317,0	21 680,5	–	–	–	–	–	–	–	133,5	27,6	72,0
Житомирська	11 021,7	5 112,6	5 865,2	–	–	–	2,3	–	–	–	41,6	46,4	53,2
Закарпатська	7 273,3	3 240,7	3 534,1	–	4,8	444,8	–	–	–	–	48,9	44,6	48,6
Запорізька	10 200,7	3 460,8	6 689,9	–	–	–	0,3	–	1,2	–	48,5	33,9	65,6
Івано-Франківська	8 964,1	5 191,6	3 709,4	–	–	–	26,5	–	–	–	36,6	57,9	41,4
Київська	10 900,7	5 198,9	5 701,0	–	–	–	–	–	–	–	0,8	47,7	52,3
Кіровоградська	9 016,5	3 746,3	5 230,2	–	–	–	–	–	0,4	–	39,6	41,5	58,0

Третя доповідь України

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Луганська	15 058,3	4 637,5	10 337,0	–	–	–	3,0	–	1,9	–	78,9	30,8	68,6
Львівська	14 628,7	8 086,2	6 320,1	–	–	–	52,6	–	–	–	169,8	55,3	43,2
Миколаївська	9 732,2	3 168,8	6 275,0	–	–	–	–	–	2,1	–	286,3	32,6	64,5
Одеська	21 147,7	5 913,2	14 417,3	61,7	–	–	–	–	13,5	1,1	740,9	28,0	68,2
Полтавська	12 423,2	5 586,4	6 809,0	–	–	–	–	–	–	–	27,8	45,0	54,8
Рівненська	12 148,1	7 090,2	4 999,0	–	–	–	–	–	–	–	58,9	58,4	41,2
Сумська	9 137,0	4 088,3	5 001,4	5,3	–	–	–	–	–	–	42,0	44,7	54,7
Тернопільська	8 211,4	4 520,6	3 671,7	–	–	–	3,4	–	–	–	15,7	55,1	44,7
Харківська	28 403,1	4 011,0	23 754,8	2,3	–	–	–	–	–	–	635,0	14,1	83,6
Херсонська	7 816,2	2 858,6	4 787,6	–	–	–	0,1	–	–	–	169,9	36,6	61,3
Хмельницька	12 164,0	6 281,3	5 847,4	–	–	–	14,3	–	–	–	21,0	51,6	48,1
Черкаська	14 729,5	5 107,3	9 581,9	–	–	–	20,5	–	–	–	19,8	34,7	65,1
Чернівецька	6 584,6	2 742,7	3 520,2	256,9	49,3	–	1,0	–	–	–	14,5	41,7	53,5
Чернігівська	10 564,4	4 907,6	5 628,1	–	–	–	0,1	–	–	–	28,6	46,5	53,3
м. Київ	10 169,2	2 987,6	6 492,7	–	–	–	16,4	–	0,1	–	672,4	29,4	63,8
м. Севастополь	1 978,7	83,2	1 888,2	0,1	–	–	–	0,4	–	–	6,8	4,2	95,4

МЕРЕЖА ЦЕРКОВ І РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ У 2008 РОЦІ

Регіон	Кількість зареєстрованих/незареєстрованих релігійних організацій													Кількість			
	Всього		в тому числі											священно-служителів	у т. ч. іноземців	недільних шкіл	періодичних видань
			центри	управління (епархії, дієцезії тощо)	громади	монастирі	в них ченців	місії	братства	духовні навчальні заклади	в них слухачів						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Автономна Республіка Крим	1354	674	2	6	1322	674	6	37	5	4	9	283	47	1407	75	515	7
Вінницька	1736	264	1	14	1682	264	22	206	7	6	4	21	175	1357	39	787	22
Волинська	1459	20	2	7	1418	20	16	186	7	2	7	304	472	1378	14	935	7
Дніпропетровська	1159	27	3	10	1115	27	10	165	11	3	7	175	–	1172	33	315	21
Донецька	1556	34	7	13	1490	34	11	453	23	1	11	438	375	1694	27	839	35
Житомирська	1322	15	2	12	1260	15	24	303	12	5	7	195	116	843	33	226	6
Закарпатська	1662	185	4	12	1571	185	53	459	7	9	6	519	30	1571	46	806	14
Запорізька	889	48	1	9	861	48	6	150	9	–	3	135	20	978	21	392	18
Івано-Франківська	1336	–	1	9	1263	–	31	266	16	6	10	374	146	1098	13	294	11
Київська	1600	–	1	6	1556	–	13	132	14	2	8	334	–	1429	8	730	8
Кіровоградська	579	51	–	6	566	51	3	28	4	–	–	–	–	567	16	160	14
Луганська	749	4	–	9	723	4	6	58	6	–	5	79	406	1078	4	175	16
Львівська	2913	–	5	21	2798	–	50	874	19	2	18	1238	328	2537	79	1113	23
Миколаївська	703	10	1	7	685	10	4	25	6	–	–	–	–	522	15	366	6

Третя доповідь України

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Одеська	1207	22	3	12	1146	22	16	374	17	2	11	288	385	966	41	431	12
Полтавська	967	–	2	9	944	–	4	98	4	1	3	139	471	739	9	291	23
Рівненська	1451	27	–	6	1402	27	20	475	16	1	6	1325	59	1356	15	903	16
Сумська	738	3	–	5	722	3	5	78	4	–	2	15	40	595	11	171	4
Тернопільська	1719	–	–	10	1655	–	38	416	3	2	11	629	193	1241	18	455	6
Харківська	706	119	1	9	672	119	8	101	7	1	8	235	237	1220	52	398	9
Херсонська	832	39	–	9	814	39	2	12	5	1	1	30	120	556	14	445	11
Хмельницька	1764	–	–	10	1705	–	24	216	16	3	6	61	501	1045	43	748	12
Черкаська	1182	39	–	10	1156	39	6	179	8	1	1	–	500	684	2	305	12
Чернівецька	1108	134	2	9	1068	134	16	412	5	–	8	10	132 6	1804	29	412	5
Чернігівська	840	56	1	6	813	56	13	180	3	1	3	84	17	705	14	152	9
м. Київ	994	55	46	19	741	55	21	777	10 5	21	41	2101	257 3	1243	104	240	47
м. Севастополь	114	–	–	–	109	–	4	25	1	–	–	–	–	107	8	29	3
Всього	32639	1826	85	255	31257	1826	432	6685	340	74	196	9012	8537	29892	783	12633	377

**ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ ЦЕРКОВ І РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ
КУЛЬТОВИМИ БУДІВЛЯМИ ТА ПРИМІЩЕННЯМИ,
ПРИСТОСОВАНИМИ ПІД МОЛИТОВНІ У 2008 РОЦІ**

Регіон	Всього	Кількість культових будівель, які передані:			Кількість культових будівель, у т.ч. пам'яток архітектури	Кількість приміщень, пристосованих під молитовні	Кількість культових будівель, що:		Кількість		
		у власність	у користування	у тому числі почергово			збудовані у 1992–2008 рр.	будуються	орендованих приміщень	колишніх не культових церковних споруд	у т.ч. переданих віруючим
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Автономна Республіка Крим	617	93	69		59	455	165	32	414	26	19
Вінницька	1459	407	579		217	473	272	300	505	23	1
Волинська	1091	650	343		284	98	535	119	179	38	38
Дніпропетровська	642	169	116		12	357	73	71	422		
Донецька	1510	333	128		17	1049	199	57	635	18	4
Житомирська	1241	509	295		16	437	159	110	296	9	6
Закарпатська	1264	1120	107	74	84	37	508	259	171	281	124
Запорізька	364	146	29		1	189	44	31	272		
Івано-Франківська	842	467	355	18	542	20	307	86	54	18	8
Київська	1195	339	264		69	592	267	94	356		
Кіровоградська	361	95	29	2	47	237	65	48	139	9	6
Луганська	480	199	96		60	185	49	22	259	14	14
Львівська	1791	1321	364	398	745	106	377	221	228	529	424

Третя доповідь України

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Миколаївська	409	148	2		54	259	41	39	188	3	3
Одеська	616	255	136	2	120	225	102	67	254	36	7
Полтавська	585	210	13		28	362	124	67	219	24	1
Рівненська	917	606	196	10	196	115	394	88	114	43	30
Сумська	726	293	37		102	396	90	38	184	51	25
Тернопільська	1501	900	502	64	498	99	275	114	57	14	2
Харківська	396	112	71		73	213	93	45	299	13	13
Херсонська	510	94	161		33	255	66	46	108	175	65
Хмельницька	1377	926	169		65	282	524	241	417	33	29
Черкаська	913	250			53	663	170	41	292	4	3
Чернівецька	901	638	185		435	78	351	92	82	96	96
Чернігівська	497	81	203		69	213	120	35	108	32	31
м. Київ	158	32	85		49	41	45	23	395	67	10
м. Севастополь	74	18	6		12	50	6	13	46	4	4
Всього	22437	10411	4540	568	3940	7486	5421	2399	6693	1560	963